

Proměna obrazu muže a jeho společenské funkce v západní společnosti během posledního sta let je pozoruhodnou, ne-li singulární událostí v lidských dějinách. Je jistě otázka, zda maskulinita v dějinách neprodukuje cosi jako cyklické krize (Badinterová, 1992), podobně jako řecké tržně-kapitalistická ekonomika či populace lumíků – třeba se ale jedná o proces nevratný, asi jako objevení se písma či zemědělství v lidských dějinách či mléčných žláz a živorodosti u savců během evoluce. Možná by bylo možno interpretovat jako jednu z krizí maskulinity minulých ér zhruba rozhraní bronzové a železné éry ve starém Řecku, kdy tradiční válečnický hrdina v bronzové zbroji, jakási živá a nepřítisť sofistikovaná bojová mašina s jakýmsi prvobytným „rytířským“ kodexem, ustupuje „muži nového typu“, lživě úskočnému skrčkoví železné éry typu řecké Odyssea. Je to ovšem příliš daleko v minulosti. Jako krize maskulinity v pravém slova smyslu nelze chápat ani éry vyznačující se z pozdějšího hlediska „zženštilou“ úpravou mužského zevnějšku: pozdní antiku a éru baroka a osvícenství – tradiční mužská role ve společnosti tím nebyla podstatnějším způsobem narušena.

PATRIARCHÁT A MATRIARCHÁT

Jako všechny střechové, široké a v mnoha diskusích otahávané pojmy typu kapitalismus, socialismus, globalizace atd. představují výše zmíněná slova cosi plastického jako žvýkačka a obsahově vyprázdněného jako hluchý ořech. Obvyklá představa „matriarchátu“ (bližie třeba Wesel, 2011) jako období, kdy ženy zastávají klíčové pozice ve společnosti analogickým způsobem jako

v „patriarchálních“ poměrech mužů, je, pomineme-li snad budoucí přícházející doby, pro jakékoli minulé období velmi nereálná (představa, že dříve bylo leccemu „naopak“ a v budoucnosti tomu třeba zas tak bude, je neobyčejně silná a v naivně nezakryté podobě se vynořuje u malých dětí, sničích o tom, až budou „velké“ a táta bude „malý“). Jinou otázkou je matrilinearita, odvozování původu a často i strukturování rodin po ženské linii. *Mater certa, pater semper incertus est* – matka je jistá, otec je vždy nejistý, pravi staré římské úsloví (přítom měl římský *pater familias* zpočátku, aspoň teoreticky, moc kterečkoli člena své domácnosti bez udání důvodů i zabít). I etnika tak typicky patriarchální, jako třeba starí Židé, po jejichž společenském uspořádání se vlastně „patriarchát“ jmenuje, mohou být matrilinearní – židovství se, jak známo, přenáší po linii matky. Ne zcela zřídka se vyskytují či vyskytovala etnika, kde se rodina přímo strukturuje po materské linii (matrilinearita) a muž se stěhuje do domu své manželky (matrilokace) – oba fenomény nejdou vždy ruku v ruce.

■ FENOMÉN BACHOFEN

Bohatý basilejský měšťan, právník a znalec antických starožitností Johann Jakob Bachofen (1815–1887), po určitý čas profesor římského práva na tamní univerzitě a později soukromý učenec, žijící ve spořádaném a „jako řemen“ patriarchálním manželství, vydal roku 1861 svou známou knihu *Das Mutterrecht*. V ní na základě interpretace antických mýtů a Hérodotových zmínek o matrilinearitě u maloasijských Lýků dospívá k závěru, že v nejrannějších fázích lidstva neexistovala rodina, ale tzv. „hetérismus“, jakési skupinové manželství či volná láska, spojené zároveň s komunismem ve věci materiálních statků. Tato myšlenka, prakticky ničím nepodložená (Bachofen byl nicméně muž skutečně učený a v mnoha směrech se zajímalou intuicí), se stala druhé poloviny 19. století neobyčejně drahá – nadšení učenců viktoriánské éry pro „volnou lásku“ některých společností hezky ukazuje projekce vlastních neuskutečněných přání na pole vědy. Protože se však ženy citily v „hetérismu“ zneužívány, pokračuje Bachofen ve své tisícistránkové knize, povstaly proti mužům v rámci „amazonských“ válek a zavedly nejen pevná sídla, ale i instituci manželství (tento poslední postřeh je zcela pozoruhodný). Pozvolna nicméně došlo k přechodu od vlády žen k vládě mužů, od „žensko-materiálního“ k „mužsko-duchovnímu“ – je třeba zdůraznit, že tento posun měl Bachofen za velmi žádoucí. Bachofenovy myšlenky, mezi historiky striktně odmítnuté, padly nic-

měně na úrodnou půdu: v roce 1877 vydává jím inspirovaný L. H. Morgan svou knihu *Ancient society*, mj. výsledek studia irokézské společnosti. Irokézové, jak bude ještě řečeno, měli k „matriarchátu“ tak, jak si jej obvykle představujeme, z reálných společností nejbliže: byli nejen matrilinearní a matrilokální, ale muži, většinu času na lovu či ve válkách, měli na každodenní chod vesnic jen malý vliv. A konečně v roce 1884 vydává F. Engels svůj spisek o vzniku rodiny, soukromého vlastnictví a státu s jasným podtextem, že tyto anomálie je třeba ze společnosti odstranit. S jakým zděšením asi četl zestárlý Bachofen, který se celý život bál revoluce a ztráty svých značných majetků, tento nepřímý leč legitimní plod svého snažení!

Představa, že kdysi „na počátku lidských dějin“ byl blahý stav matriarchátu, který se pak nějakým neblahým obratem (pokud jsou obě pohlavi dokonale „stejná“, musel to být sám čert, který původní idylu zničil) „zvrtil“ v patriarchát, je snad hluboce archetypální, ale sotva pravdivá – i u ostatních primátů je „politika“, jak známo, dominovaná samci – de Waal, 1982; Hrdyová, 1981 (tezi o původnosti matriarchátu u nás nehájí nikdo menší nežli sám Zdeněk Nejedlý). I velmi archaická etnika, třeba australští Aborigini, mohou být neobyčejně drsně patriarchální – úděl tanních žen patřival k nehorším vůbec. Určitý zvrat či výkyv byl nicméně patrný v neolitické éře, či v tom, co je s ní v mimoevropských etnik srovnatelné. Plodnost, to, co je v zemědělské praxi to nejdůležitější, a kult ženských božstev vystupují do popředí, možná také díky tomu, že je dobrý důvod k domněnce, že zemědělství a také domestikace některých zvířat byly, jak už řečeno, „vynálezem“ převážně ženským. Zdá se například, že japonský císař byl v nejstarších dobách této instituce, bezprostředně navazujících na velmi opožděný japonský neolit, v počátcích spíše zvěstovatelem a vykonavatelem vůle své sestry, mocné šamanky. Také u zemědělských etnik na v podstatě neolitické úrovni se dochovalo nejvíce příkladů toho, co se představě „matriarchátu“ nejvíc blíží. Týkalo by se to zejména známé Ligy Irokézů a jünnských Náchů (psáno též *Nazi*), tibetoidního jihočínského etnika v počtu asi tři set tisíc s centrem v městěku Li-fang, které jsem měl kdysi možnost navštívit. U obou stály či podnes stojí v čele jednotlivých rodin stařeny-matrony, které volí či dosazují nejvyššího představitel, jímž je ovšem muž, u Irokézů kdysi v propojení šamanské a náčelnické funkce v rámci rodu *sáčem*, u Náchů vesnický starosta. Rodina v náchijském pojetí vypadá tak, že děti zůstávají celoživotně u matky a pro

tuto rodinu i pracují, veškerý majetek dědí dcery. K rozmnožování dochází buď při rozmanitých slavnostech a pitkách, nebo i v rámci kratších či delších vztahů (tzv. systém *aču*, „přátelství se“), kdy ovšem oba partneři zůstávají členy svých domácností. Nejstarší žena je hlavou domu, ale starostou vsi či vyšším funkcionářem samosprávy je vždy muž (tohoto pohlaví je rovněž hlava náchijského národního obrození, disident, folklorista a lokální myslitel Chuan Ke). Je půvabné vidět náchijské stařeny v tradičních krojích s převahou modré barvy, jak na tržišti roklují a probírají rozmanité klepy lokální politiky (aby se tento rituál včetně oblečení dodržoval, vyžaduje dnes už spíše zájem turistického průmyslu a obecně v dnešní Číně převažující tendence podporovat lokální svérázy). Zaujala mě jedna scénka, snad náhodná, snad pro náruček Náchí typická – v jednom obchodě jsem byl mimoděk přítomen škádlení mladého zamilovaného páru – oproti našim zvyklostem seděl chlapec dříve na klíně – projevuje se „matriarchát“ v praxi opravdu takhle? Ze svého kmenového specifika, které je v době džendrových studií centrem pozornosti a výzkumu, vyloukli Náchiové neobvykle velký kapitál. Oblast je cílem cesty zástupů turistů z Číny i ze zahraničí, etnografové i laici si doslova podávají dveře. Tržby jsou takové, že kdysi zapadlé chudé městečko Li-tang je velikým nákladem zmodernizováno a zrenovováno, má velké etnografické muzeum a další národopisné instituce. Tato skutečnost jako by potvrzovat tezi, že matriarchát vede k obecnému blahu (asi podobným způsobem jako rudolfínská alchymisté, inkasující tučné honoráře, potvrdili tezi, že alchymistické praktiky vedou ke zlatu).

Situace Náchů či Irokézů je ovšem jen jakousi nápadnou špičkou ledovce nad fenoménem mnohem rozšířenějším ve všech tradičních společnostech a dnes patrným velmi výrazně v oblastech se španělským koloniálním dědictvím, v Latinské Americe a na Filipínách. V tradičních společnostech je společenský vliv žen překvapivě značný a roste s věkem: jsou to právě stařeny, které společností skryté hýbou a hlídají její tradice a jejich nezměnné předávání (nenechme se mýlit, i ženské mutilace, třeba ženská obrízka v zemích východní Afriky či kdysi deformace nohou v císařské Číně, historicky ojedinělé fenomény rozsáhlého mrzačení celé poloviny populace, se předávaly či předávají právě tradici po ženské linii, ne nějakým přímým „patriarchálním“ nátlakem). Už porodem prvního syna se v tradičních společnostech postaví ženy lepší (např. u severovietnamských horských „trpasličích“ etnik Mong a Zao musí nevěsta až do této chvíle vstávat dlouho před úsvitem před všemi ostatními a přemíra práce ji nezřídka sklátí do hrobu), a je-li posléze matkou několika hrdinů či u národů typu klasické Číny či Židů

i učenci, její společenské postavení už je neotřesitelné a vysoké a skrytější či zjevnější tahá za sociální nitky (sultánova matka, *Valide Sultan*, byla vždy jednou z klíčových osob osmanské říše) – i u šimpanzů dorostlí synové zachovávají vůči matce respekt a například s ní nekopulují – odchová-li více takových a ti založí u sourozenců obvyklou mocenskou koalici, je zesídla šimpanzice na stejném společenském výsluní jako její lidské kolegyně v tradičních societách. Vzhledem k tomu, že všechny society primátů jsou vedené a dominované samičkami jedinci (též de Waal, 1996), i u lidí by se podařilo toto nadproporční zastoupení mužů ve vedoucích rolích změnit stejně jinak než nějakou formou kvótování, jak je to obvyklé například v dnešní Skandinávii. Jakkoli přímé angažmá žen v politických funkcích nebyvalo v tradičních společnostech obvyklé, jejich nepřímý vliv – jako manželék, milenek a matek – byl vždy enormní. Možná neuškodí připomenout některá specifika vlády Marie Terezie, historicky vzato jediné státnice v našich zeměpisných šířkách: za pomoci svých pečlivě volených rádců a generálů s určitými ztrátičky udržela proti očekávání integritu říše, v jejímž hlavním městě zavedla tajnou policii, která ovšem nečlenila po politických pletichách, ale po nevěrách v aristokratických kruzích. Též zakazovala držet v císařském zvěřinci šelmy, aby neutekly a nepokousaly její poddané (i její zákaz „štvanic“ na byky či medvědy je v kontextu doby neobvyklý), a její v podstatě dobrosrdečnou povahu dokazaly vyvést z míry jen dva společenské jevy: povstání poddaných, jejichž matkou se cítila být a v akci spatřovala černý nevděk, a matky-vražedkyně, jimž zásadně nedávala milost, někdy s poukazem na vlastních šestnáct porodů (chceme-li dějinný příklad špatné vládkyně, lze si vzpomenout třeba na císařovnu Cch'-si, hrobařku mandžuské dynastie – některé moderní vládařky, např. M. Thatcherová, nevykazovaly ve své činnosti věru nic „matriarchálního“).

Začteme-li se podrobněji do knih Karla Klostermanna, spisovatele značně realistického, alespoň v odporovaných jednotlivostech, a líčícího velmi tradicionalistické prostředí staré Šumavy, záhy si uvědomíme, že s „patriarchátem“ to ani v minulosti nebylo tak horké, jak se dnes s oblibou líčí. Ne že by tam jeho ostrůvky kolem několika dominantních tatůk neexistovaly, ale ve většině podhorských chalup vládl „matriarchát jako řemen“. Je otázka, zda si útešné historky o patriarchátu minulých dob nevyprávějí od nepaměti muži podobně, jako si ujařmené národy či společenské vrstvy rády líčí příběhy o lepším minulém, kdy byly „na koni“ a vlády jiným. Vypadá či vypadala nadvláda mužů se svým „symbolickým násilím“ opravdu tak, jak ji sugestivně prezentuje Bourdieu (1998) na příkladu Kabylů?

ROZKVĚT A PÁD MASKULINITY

Zdá se, že soumrak mužsky dominovaného světa nastal už koncem druhé poloviny 19. století, v době, kdy se zdál být v největším rozpuku – je ostatně známo, že v každém excesivním jevu už vězí seménko rozkladu, podobně jako ve známém čínském diagramu je uprostřed jinového pole jangový „klíček“ a naopak – jak známo, i kobyla, když chcipá, nejmíc kope kolem sebe. Možná není úplně nepřipadné se zahledět na hlavního intelektuálního hrdinu této doby a zlověstného sýčka na evropské věži, Friedricha Nietzscheho. V tradici excesivních vousů této doby byl ozbrojen nadnormativním obřím knírem, který měl dodávat tomuto plachému plži v mužské podobě zdání energičnosti – na nalých fotografích s oštěpem v ruce se trapnost celého jevu pouze prohlubuje (působivý je i obrazek Nietzscheho a jeho přítele Paula Ree, zapřažených ve voze, kdy Lou Salomé, slavná dcera německoruského generála, nad nimi práská bičem – je to ostatně doba vrcholu literární slávy Leopolda von Sacher-Masocha). Skrytý život štvance a jakési geniálně-pubertální vřeštění jeho knih končí v polymorfně duševně inflačním *Zarathuštrovi* (1885) a zejména v *Ecce homo* (1888), kde už je sebestředně nafukování blízko prasknutí. Sny o příchodu nadčlověka, či možná spíše nadmuže, končí v soumraku šílenství a jejich vyústění je zcela příznačné: obdivovaný myslitel vegetativně živoří jako krmený, přebalovaný a svět nevnímající parádní exponát vlastního muzea, spravovaného a organizovaného jeho podnikavou a obchodně zdatnou sestrou, která se ujala i cenzurovaného vydávání mistrovských spisů – není to strhující předobraz budoucího pádu mužství vůbec?

Vše začalo ovšem jeho prudkým vzestupem – psychika mužů období romantismu je ještě proložena občasným pláčem či odkazem kadeře vlasů přátelům na památku. Pánové období romantismu skýтали výrazně jiný obraz nežli později v druhé polovině 19. století. Muž romantické éry se běžně vodil za ruku či pod paži se svými přáteli, romantičtí románoví hrdinové slizeli na každé třetí stránce a výrazně jinak to asi nebylo ani v běžném životě (romantický hrdina také musel zemřít do třicítky, neměl-li se změnit v smutně se vlekoucí trosku – lord Byron zemřel ve svých 35 v zásadě sešlosti věkem a sexuálním vyčerpáním). City a hnutí mysli byly vhodným tématem pro diskuse a předlouhé dopisy. K podstatnému posunu dochází po roce 1850 – do módy se dostává muž činu, pokud možno vybavený již zmiňovaným mohutným plnovousem. Bylo to právě pozdní 19. století, které extrémním způsobem akcentovalo jangové maskulinní ctnosti typu výbojů vojenských

i technických, koloniálního panství, průmyslové podnikavosti, autoritativní otcovské a šéfovské dominance i tvrdosti a pečlivého dbání na čest – hr-dina dne je praktický, samostatný, obeznámený s přírodními vědami a jejich pomocí řešící jako mávnutím kouzelného proutku všechny problémy. Maskulinní libidinózní konfigurace (formulovaná ostatně i v karteziánství) je výrazně spojena s pojmy jako vpřed, vzhůru; je jednou z nejdůležitějších druhotných výrazových složek pokroku, inovace a zlomení tradic, ve svých vnějších projevech spatřatá mimo jiné s individualismem, výbojem, pokořováním, soutěživostí atd. Tato doba není nadarmo symbolizována železničci, asi tím nejjangovějším, co kdy v dějinách vzniklo – civilizace sahala tam, kam až dosahovala železnice (asi jako dnes internet), a železniční inženýři i strojívdce, důmyslně ovládající mohutný ocelový mechanismus i živlové propojení ohně a vody v parním stroji, byli hrdiny své epochy.

Lze říci, že už toto období Verneovských a Mayovských lidově-literárních ideálů vlastně uvedlo do pohybu ženské emancipační hnutí, neboť nikdy v dějinách nebyly tradiční jinové ctnosti typu tradice, trpělivosti, pečovatelství a cyklicky opakovaných nekumulativních činnosti (třeba vaření a uklizení oproti řeckému stavbě mostů) tak dokonale znehodnoceny a zneužnány a u toho mělo zůstat i do budoucnosti (v jiných societách to nikdy nebylo tak příkré a minimálně část mužů se k těmto hodnotám hlásila, třeba buddhističtí či středověcí křesťanští mniši). Jen málo společností potlačovalo ženskou komponentu tak silně jako Evropa druhé poloviny 19. století – snad kdysi antické Řecko (Jung mluví o estetickém a společenském ideálu „chovné klišny“). Z toho potom plynulo jednoznačné chápání ženské emancipace jako napodobování mužského světa (také dovedeme řídit lokomotivu!), nikoli jako rehabilitace jinových hodnot. Není vůbec náhodou, že právě v 90. letech 19. století se datuje nástup prvních žen na evropské univerzity.

POČÁTEK DEKONSTRUKCE A PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA ANEB VELKÝ PŘELOM

Devadesátá léta 19. století a po nich nastupující období do první světové války představují historicky ojedinelé období rozkladu tradičních schémat evropské civilizace. Velmi prudce se začíná měnit a „dekonstruovat“ hudba, malířství i architektura (u obou posledních byla už dlouho před tím patrná stagnace a „mletí z posledního“, nezřídka za pomoci historických inspirací) a celý proces už se nikdy nezastavil – některé obory, třeba literaturu, zachytil

jen okrajově, v podobě řecké dadaismu a experimentální poezie, takže v posledku nevznikaly romány s textem typu „hou-plesk-umba-umba-vrrr-špouch-monDieu-hafhaf-pihenöhely-fuj-cururú“, pouze význam literatury postupně klesal, po přelomu tisíciletí až k nule. Nejdále odolávala této „dekonstrukci“ a „laicizaci“, která už nevyžaduje diplomy z výtvarných akademií a konzervatoří, ale umožňuje hrát i negramotným jazzmanům bez not, éra vědy a poznání – univerzity si svůj monopol udržely až do přelomu tisíciletí, kdy se však dopustily osudové chyby: připustily, aby neobyčejně vlivné internetové encyklopedie typu Wikipedia vznikaly bez jejich přičinění jako dílo anonymních laiků – tím jsou dnes ve stejné situaci jako malířské akademie *anno*1900, kopírující stále dál podle sadrových odlitků antické hlavy. Myslitelé typu Sigmunda Freuda, ač osobně jistě kvintesence vsí patriarchy, kolem přelomu století radikálně podkopali kořen tradičního evropského sebechopení vůbec. Ideál pozdního 19. století, muž, který má tzv. „pevný charakter“ (kdo jej nemá, je zdegenerovaný slaboch, pro kterého je smrt vysvozením), má se beze zbytku „v hrsti“ a v případě selhání, třeba bankrotu firmy, volí raději sebevraždu, se postupně mění v postavu zmlitanou neznámými, temnými silami v nevědomí, bytost hodnou spíše politování a péče nežli trestu, jakési přerostlé dítě.

BŘEMENO BÍLÉHO MUŽE

Obří plnovousy byly jen jedním z četných příznaků 19. věku: jiným, v praxi mnohem důležitějším, byl třeba kolonialismus. Právě Rudyard Kipling, jeden z jeho hlavních pěvců, je autorem obratu „břemeno bílého muže“, původně názvu jeho básně z roku 1899 (*The white man's burden*). Bylo těžké, až k neunesení, a představovalo pokračování misii nikoli v náboženském, ale vědecko-technologicko-organizačním slova smyslu. Bylo nutno donést pochodeň spalovacích motorů, podvojného účetnictví a anilinových barev až k pramenům Bílého Nilu, vypudit odtud barbarství, zaostalost a temnotu a zvěstovat „tém negrům“ nové evangelium, ať si je přejí, nebo ne. Koloniální vládcí měli také často dojem, že přišli odstranit despotismus domorodých panovníků a místní obyvatelstvo „vychovat ke svobodě a odpovědnosti“, v první fázi ovšem pod nátlakem, protože „divoši nevědí, co je pro ně dobré“, jsou „půl děcko a půl ďas“, jak se o nich ve výše zmíněné básni vyjadřuje Kipling. Carl Gustav Jung neměl rad A. Schweitzera a zalíval mu, že když jako teolog nerozřeší otázku Spasitele teoreticky, jako

zkratkovitě řešení si začal sám na spasitele s velikou technologickou převahou na řece Ogowe hrát.

Koloniální éra, jejíž stopy a památky vidíme podnes na tolika místech, byla obdobím v jistém smyslu slavným a grandiózním stejně jako v jiném temném a neblahém (dnes bývá zvukem zdůrazňovat druhý aspekt, tedy samozřejmě první). Viktoriánská éra se svou kombinací hrdinství, idealismu, velkoleposti, „sadistické“ drsnosti a jisté zabeđenosti, skryté krutosti, přetvářky a přiboudlosti hledá sobě rovné. Vše velkolepě má i svou hrůznou a bezohlednou stránku a naopak: na práci truhláře musí padnout dub, město je na místě zničeného kusu přírody, i na přízračném Bělomořsko-baltském kanále bylo cosi děsivé titánského (ke svému zděšení jsem zjistil, že v Rusku se podnes prodávají cigarety jménem Belomorkanal) – jen Aušvic byl pouze odporný, pokud snad člověk není nadšený satanista. Naopak i veselé opěrávní pašika má svůj hrůzný moment: byl zavražden a zbytečně a v bolestech skončil – optiku pohledu lze u čehokoli plynule překlápat.

Bereme-li za úspěch „budování civilizace“, byl jistě značný – je ovšem otázkou, do jaké míry z něj má radost etnikum, které příslušné technologie nevytvořilo a nic podobného si nepřálo: z hlediska národní svěbytnosti a péče o tradice se jednalo o katastrofu. Je také dobře mít na paměti, že se u koloniální expanze v podstatě mnohdy nejednalo o způsob zásadnějšího obohacení – jen některé kolonie a v některých letech byly výrazně finančně pozitivní. Na jiné se muselo trvale doplácet (i státy, které kolonie neměly, např. Rakousko-Uhersko, se příliš nelišily životní úrovní od koloniálních velmocí – zato neměly možnost rozprostrat pávovské vějíře světových koloniálních výstav). Mnohem důležitější se zdá možnost někde díky technologické převaze a nezlomnému odhodlání trvale dominovat a pro spoustu i relativně průměrných jednotlivců i mít šanci zastávat centrální a prestižní místa – kdo se neuchýtl v domácí administrativě, jistě zarážel v koloniálních. Je také pozoruhodné, jaká byla všeobecně kuráž mladých lidí (většinou mužů) „jít do kolonií“ a riskovat v tamní ruské ruletě dobrých i špatných šancí. Stačí se podívat na libovolný z dochovaných tropických hřbitovů a tam vidět, že průměrná doživavost byla velmi malá, většinou něco nad dvacet, byť jednotlivci se v bohatství a slávě mohli dožít osmdesátky (je také vždy důležitě, proč kdo kam přišel: zatímco Schweitzer se ve vražedném podnebí dožil, zčásti díky „sociální parazitaci“, devadesátky, obchodníci se dřívím, kteří tam přišli zbohatnout, bývali za tři roky buď mrtví, nebo zrali na návrat ze zdravotních příčin). Jak už zmíněno dříve, Jung, pocházející z nekoloniálního Švýcarska, byl zděšen, kolik z mladých Angličanů, s nimiž se roku 1925

plavil do Mombasy, do dvou let zemřelo (všechny odkazy na Junga lze najít v jeho sebraných spisech pod příslušným rejstříkovým heslem). Dokonce by těmto lidem býval nehrozil doma ani podstatnější sociální propad, ale riziko bylo v módě: Nietzscheovy spisy se masově četly a opatrní se těšili opovržení (německé úsloby té doby pravilo: „Co nás nezabije, to nás posílí“). Od mužů a chlapců tak nad 15 let se automaticky očekávalo hrdinství a odchod do kolonií, kde se mají „něčím“ stát a kdo neprojevil odvahu až do krajnosti, byl společensky odepsán. Viktoriánská doba měla jiné představy o tom, kdy je vlastně muž dospělý – proti dnešním třicetiletým infantilním doktorandům tam spátujeme ještě bezvousé chlapečky jako koloniální vojáky či v americké válce Severu proti Jihu jako důstojníky (takto viděla věc celá stará éra: náš Jan Lucemburský byl už ve čtrnácti zkušeným válečníkem, panovníkem a manželem starší Elišky Přemyslovny). Jednou z nejbizarnějších kapitol druhé poloviny 19. století je už zmiňovaná, nikdy předtím ani potom nevidaná antimagisturbáční kampaň tehdejší medicíny: už malí bílí muži měli naložená břeménka, pod nimiž se jim podlamovaly nožky, a snad se takovému frustrace přímo transformovaly v činy dobyvatelské povahy.

Kořen celé věci je obzvláště patrný v novověké filosofii – je s podivem, kolik je mezi vůdčími evropskými mysliteli 19. století výsintutých a prazvláštních osobností, předznamenávajících i s těmi, kdo je masově adorovali, skonání věku. Myšlenkový kořen panství bílého muže se začal vykotlávat několik dekad předtím, nežli se zřetelně zhroutil. V Kalkatě a Bombaji ještě rostly fantasmatické orientalistické správní paláce a sen o cestě vlakem z Káhiry do Kapského Města či z Vidně do Dillí se zdál na dosah ruky, když Sigmund Freud uvedl v potaz, zda jsme skutečně tak úplně pány svých přání a myšlenek. Jsme-li „žítí neznámými, temnými silami“ a neumíme tak úplně poručit ani sami sobě, jak ještě s dobrým svědomím poroučet Sinhálcům či, v horším případě, jak před nimi tuto skandální skutečnost trvale tajit? Přesvědčení o bytostné nadřazenosti musí být zcela upřímné, má-li opravdu účinkovat. Pád bílého muže pod jeho břemeny už byl potom nezadržitelný. Proniklo se do nejtemnějších koutů Konžské pánve a Nové Guineje – musí se tam ne proto, že je tam hezky či že je z toho velký prospěch, ale prostě proto, že nějaká Nová Guinea je – i étos novověké vědy je takový: nic není tak odlehlé, aby se nezkusila prodat až do nejzazšího koutku. Dál nebylo co rozdělovat a o co soutěžit, ale právě vzbité pocity soutěživosti a nutnost „chránit čest“, jak se jí tehdy rozumělo, vedly, a to s nadšením, do pekla první světové války mnohem spíše nežli hmatatelné ekonomické důvody (doba sice vyznávala sociální darwinismus a nezbytnost nových teritorií a odbytišť, ale obě svě-

tové války ukázaly nejlépe, že skutečné ekonomické pohnutky zde hrály roli jen zcela okrajovou – všem zúčastněným stranám včetně vítězných z nich vznikla pouze nesmírná hospodářská škoda). Ani to, co si někteří od první světové války slibovali, „pročištění společenského ovzduší“, nenastalo, meziválečná léta byla sice velmi kreativní, ale také velmi běsná a dusná. První válkou smrtelně utrpěla víra ve „starosvětskou“ poctivost a tradiční morálku, tou druhou i všechny představy o cti a slávě – biblická moudrost o tom, že lépe živému psovi než mrtvému lvovi, se mohla v roce 1945 tesat do černého mramoru. Přezítí se náhle stalo hodnotou ze všech nejvyšší a hezky je to vidět i v dobové biologii: ještě mezi válkami chápal svérázný a velmi invenční britský biologický myslitel a major britské armády R. Hingston (1933) jako cíl živých organismů maximální rozvoj všech možností až k samé hranici – třeba jako v případě dinosaurů či mamutů –, byť následované vyhynutím: jen ne nějaké přizdipřížení. Paul Johnson, 1988, má, nepochybně právem, za důležitý mezník knihu L. Stracheyho *Slavní viktoriáni* z roku 1918, v níž podává jizlivě-kriticky vykreslené životopisy několika klíčových postav viktoriánské éry, do té doby chápaných jednoznačně jako vzory. Je otázka, zda činnost Stracheyho a vlivné intelektuálské skupiny Bloomsbury, k níž náležel, ve skutečnosti la spíše symptomem nežli příčinou hroucení světa bílého muže s celou jeho nerefektovaností (mezi válkami už podobné literatury vznikalo mnoho, připomeňme jen Orwellovy *Barmské dny*, 1934, či esej *Zastrělit slona*, 1936, nebo Forsterovu *Cestu do Indie*, 1924). Senzibilnější současníci, třeba i řečený Orwell, často zdůrazňovali, že koloniální panství mělo v sobě cosi neskutěčného, luxuriantně přeměřeného reprezentativního a zároveň křehkého, vratkého a snově prchavého, s nutností neustále dominovat a ohromovat domorodce i sebe navzájem – kdo někdy viděl záběry příjezdu guvernéra Nizozemské Východní Indie před jeho palác v Batávii v operetním pozlaceném velekočáře, nazná, že barokní éra je proti tomu blédá a neduživá. Pro zachování dekoru bylo neustále nutno konat „hrdinské činy“ – pobíjet nebezpečná zvířata, jíst mnohem více než obvyčejní smrtelníci, zejména ohromné množství masa, a neustále se převlékat do nových perfektních obleků.

Je velmi zajímavé si s odstupem doby přečíst Čapkovu *Matku*, vzniklou krátce před spisovatelovou smrtí v roce 1938. Nejde až tak o její závěr hodný agitky, kdy matka posílá mazánka a „chcípáčka“ Toniho bojovat, jako o celkovou expozici. Budoucnost dala zřejmě proti Čapkovu očekávání bezvýhradně za pravdu matce, která nemůže pochopit, proč se její muž a postupně i všichni synové nakonec obětují pro „vznešené a mužné“ cíle (koloniální válka, výzkum tropických chorob, letecké rekordmanství, agitační

žurnalismus atd.), jaksi v rámci kapitálního *Todestriebe* (otec, zahynuvší v jakési koloniální válce, své syny do zásvěti jaksi nepřimo láká). Zatímco všichni matiční muži, z větší části už mrtví, diskutují o službě Cti, Vědě, Vlasti, Hrdinství a „Úkolu bílého muže“ (nikoli tak zcela bez autorovy sympatie), zastává matka nesmělé, tak jak se na ženu v domácnosti sluší, hleďdiska opačná (také nikoli bez autorovy sympatie). Její stanoviska jsou dnes celosvětově, nebo minimálně celoevropsky, normou uvažování. Hrdinství, z něhož vzešlo pouze něco neblahého, projevilo evropské lidstvo v letech 1914–45 víc než dost – dá se říci, že maskulinita tradičního typu přivedla tehdejší svět na pokraj zkázy. Ač se mezi válkami ještě zdálo, že se koloniální impéria opět zkonsolidují, potě druhé už veškeré přesvědčení o jejich oprávněnosti kleslo až na nulový bod. Zatímco zpočátku vyžadovala dekolonizace značný odpor místního obyvatelstva, byla v šedesátých letech propuštěna řada afrických států téměř dobrovolně, ba i pod lehkým nátlakem ze strany metropole. To, že se armáda stala dobrovolnou a celoevropsky zmizela kamsi za obzor a v podstatě do směnšnosti, kvitovala většina naší generace s radostí a ulehčením. Ve vztahu ke zvířatům se stala v některých aspektech zlomem také už první světová válka: bizarně excesivní lovy, které jí předcházely, po ní vyšly z módy stejně rychle jako plinovousy a cylindry: jatečnické orgie našeho Ferdinanda d'Este či mnoha lovců koloniálních byly nahle ty tam a v rámci britského impéria se už mezi válkami řada „polepšených“ lovců začala věnovat zakládání rezervací či filmování a fotografování zvířer. Civilizace bílého muže posléze došla radikálního sebezpochybnění, jaké si hledá v dějinách sobě rovného (stovnatelny je tak zánik antiky po přijetí křesťanství či kolaps čínské tradice po roce 1900), s radikálním přepsáním dějin a ideou multikulturalismu. Bílý „sademus“ postupně přešel v bílý „masochismus“. Problém zůstává ovšem v tom, že euroamerická kultura na jedné straně tuto periodu svých dějin ztratila, expanze ovšem zůstala jejím nejvýše hodnoceným cílem podnes: Rozšířila vaše firma svou mobilní síť až k pramenům Zambezi? Skvělé, to je úžasný úspěch! Jediný rozdíl spočívá v tom, že se při tom nepostupuje otevřenou vojenskou silou a politická moc, a tudíž i odpovědnost za zemi a její stav, zůstává v rukou místní vlády (i v tomto je Čína ve své nynější africké expanzi důslednější a úspěšnější než Evropa). Nenechme se mýlit: i britská koloniální říše byla, třeba v Indii či Malajsi, budována především pomocí politických vyjednávání, intrik a úplatků a jen v malé části přímou válečnou intervencí, i v ní bývala aspoň naok moc místních vládařů zachována – k ruce ovšem dostali britského rešidenta, „staršího bratra“. Dnešní stav věci, umožňující technologickou ex-

panzi až do nejšerejšho koutku pralesa, ovšem podmiňuje často jakás takás infrastruktura, vzešlá z kolonizace „první“ a poté přejátá místními elitami: jinak by šel vývoj značně pomaleji. Je pozoruhodné, že zcela obdobné fenomény ve staré Evropě se setkávají s nadsením, i příchod Cyrila a Metoděje chápeme jako zcela zásadní kulturní počín a ne jako import cizích ideologií. (Situace třeba v Africe byla značně podobná někdejší římské expanzi do oblastí „barbarů“ severně od Alp, v podstatě mnohem brutálnější té africké. Je vhodné se třeba v Porýní římskou érou chlubit, nebo ji naopak odsuzovat? Má se *Porta nigra* v Treviru strhnout, nebo s nadsením restaurovat do původního stavu? I barbarům se nepochybně v něčem ulevilo, když spřádáně-dusivá římská moc zkolabovala.) Podnes nemáme stopy pochyb o tom, že celosvětová technologická misie má pokračovat – postkoloniální země bývá zvykem označovat jako „rozvojové“ a bere se jako samozřejmost, že jediným cílem, pro který jim stojí za to žít, je technologicky se vyrovnat Evropě a Spojeným státům (navzdory všem řečem o kulturním relativismu jsou však stále různé kultury hodnoceny téměř jen podle toho, jak snadno či nesnadno přejaly evropskou vědotechniku a pokud se jim to nedatí, „neúspěch“ se tají a raději se deklaruje opak). Vidí-li člověk v tropických zemích výsledky toho, co se dnes označuje jako „rozvojová pomoc“, klade si často otázku, zda být objektem dobročinnosti nebo zločinnosti je v praxi opravdu tak velký rozdíl. „Přáchat dobro“ je nevyhnutelně třeba: Cože, obyvatelstvo na řece Lokolo dosud není proočkováno proti průšnicím? Hned tam musí-me! Milosrdné nevědomí zakrývá, že se jedná jen o novou travestii starých vzorů. Tato činnost, vedená jistě nejlepšími úmysly, má v praxi jako hlavní úběžník opět dávat některým mladým lidem, dnes už obojšho pohlaví, smysluplný životní program, tak jako kdysi, a pohlit jejich nadbytečnou energii, která jinak bloudí. Představa o tom, že zatímco dříve kolonialisté dobýté země vysávali, my jim dnes pomáháme, je fatální optický klam – mnohem spíše se jedná o „pokračování kolonizace jinými prostředky“.

V rámci obvyklého vývoje „ode zdi ke zdi“ se pokání v rámci špatného svědomí z koloniálních výbojš převrátilo v úplnou negaci někdejšho ideálu, asi jako když obrátíme ponožku naruby: bílý muž, nejlépe tak kolem pa-desatky, se stává pravým démonem a ztělesněním všeho zla a hnusu (je to v podstatě obdobný vývoj, jimž se římsí bohové, jimž se přinašely hekatomby byčků, stali po konstantinovském obratu téměř přes noc démony hodnými nejhlubšho opovržení, aby pak za renesance zažili další revival zájmu a tě-měř i uctívání). Tam, kde se kdysi přezíravě soudilo, že skutečné myšlení je evropskou výsadou a Číňané nebo Indové nic takového nemají (např. Rádl,

1925), se dnes zakládají katedry „aboriginské filosofie“. Zdá se, že posledním zbytkem břemene bílého muže jsou dnes americké „vojensko-politické mise“ – vzpomeňme třeba na Bushovu „osu zla“ –, fenomén zjevně už také ustupující. Břemeno se ale zdá být odhozeno navždy.

VATERLAND A JEHO SOUTRAK

Maskulinní exploze druhé poloviny 19. století neměla příliš dlouhého trvání. Už v devadesátých letech se objevuje náhlý strach ze samostatnosti a útěk pod ochranu nějaké „mateřské“ organizace – strany, odborů atd. Maskulinní role je stále více a více delegována na stát, který se stává živitelem, ochranitelem, za obou světových válek i výlučným představitelem role výbojně podmanitelské. Jemu je odstoupena část vlastní autonomie. Stát, muži nesený a organizovaný, je tvrdý a nakonec nabádá i k sebeobětování (německý termín *Vaterland* je nádherným výrazem tohoto přesunu), k němuž tradičně docházelo při obraně vlastní rodiny (pro ženy byla dříve tato rizikovitost bytí spojena s četnými graviditami a porody). Jednou na stát delegovaná část maskulinity – že jí kus jaksi „chybí“, poznal O. Weininger (viz ■ *Fenomén Weininger aneb Děloha a valčík*) dobře, nerozeznal jen, kam se vlastně poděla – je, pokud ne jednou provždy, tedy aspoň na dlouhou dobu ta tam. Je pozoruhodné, že zakladatel svědků Jehovových Charles Russell se značným předstihem (v lednu 1892) prorokoval zkázu světa na rok 1914. Jako tolik jiných milenaristů se sice netrefil v centrální věci, tj. v samotném druhém příchodu Ježíšově a nastolení Božího království, ale zato přesně odhadl záležitost jinou – počátek konce světa tehdejšího, dominovaného myšlením a jednáním „bílého muže“.

Bizarním, ale neobyčejně silně vypovídajícím svědecktívím doby, která se už měla brzy přelomit a byla napjata k prasknutí, je spis O. Weininger, o němž i Freud s výhradami soudil, že je v něčem geniální – pováleční posuzovatelé by zděšení soudili pravý opak.

■ FENOMÉN WEININGER ANEB DĚLOHA A VALČÍK

Když v roce 1903 spáchal ve Vídni sebevraždu třidvacetiletý židovský mladík a čerstvý doktor filosofie Otto Weininger, dal tím své knize, přímo vzorovému německému tlustopisu *Geschlecht und Charakter: Eine prinzipielle*

Untersuchung (1903), neobyčejný impuls k raketovému startu k popularitě. Předčasná smrt, navíc z vlastního rozhodnutí, je jedním z účinných, byť jakýmsi způsobem „levných“ triků jak kurs svých akcí na intelektuálním trhu zvýšit – myslitelé typu Junga či Freuda, kteří se dožili vysokého věku, to měli těžší, ale obstáli. Weiningerova kniha, na velikém biologickém, patopsychologickém a kulturněhistorickém materiálu zkoumající rozdíly mezi maskulinní a femininní, dochází k mrazivě radikálnímu, v dobovém kontextu však nikoli zcela neočekávanému závěru: že ženy a Židé (a homosexuálové) nemají racionální a morální „já“. Weininger, který zřejmě náležel hned ke dvěma z těchto kategorií, ukončil s neblahou konsekvencí svůj krátký, ale intelektuálně pohnutý život sám ranou z pistole. Jeho hodnocení může překlapovat od „mladého génia“, který nahlédl nehlubší a nejtemnější stránky lidských povah a vedl z toho heroický, byť drsný závěr, po bláznivého mnohooučeného kluka, který se stal nešťastnou obětí svých bizarních intelektuálních konstrukcí. První náhled převažoval do konce druhé světové války, druhý po ní. Kdyby neudeřil přesně na některé struny doby, nebyl by se první z náhledů, převládající až do konce druhé světové války, vůbec vynořil a kniha by se nestala pro jednu a dvě generace intelektuálních bestsellerem a nevznikla by o ni řada akademických studií. Sluší se poznamenat, že preliminářium knihy bylo obhájeno jako doktorská práce v oboru filosofie na prestižní Vídeňské univerzitě pod vedením profesora Jodla, tento text se ovšem v průběhu času ztratil. Sengoopta (2000) velice plasticky líčí v širokém záběru intelektuální atmosféru a proudy pozdní cisařské Vídně, místa, kde dramaticky „vybublávaly“ nejdůležitější dobové proudy hudební, psychologické i vědecké a kde se připravovalo i to, co později vedlo k teorii a praxi nacismu. Vídeň je dnes proti tomu cosi jako pečlivě upravené město-kulisa, z níž už všechen někdejší život vyprchal a kde je sice intelektuálně bezpečno, ale také nepodněto: jak známo, kde není rizik, není ani šanci. V krátkém přehledu nelze ani náznakem referovat Weiningerovo napojení na dobové biologické teorie, které výborně znal a dosti drsně „tvůrčím“ způsobem aplikoval, právě tak jako jeho napojení na rodící se psychoanalýzu, jak je Changoooptova kniha velmi detailně a zajímavě dokládá. „Mužství“, „ženství“ a „židovství“ představovaly Weiningerovi jakési platónské ideje, úběžníky, které se v čisté formě prakticky nevyskytují a nemusejí být nutně vázány na příslušné tělo nebo etnicitu. Za rozumné, kulturotvorné a vůbec mající vlastní „já“ pokládal Weininger jen mužství, s ženstvím spojoval jen pohlavnost, nevědomou prohnatost a hysterii – žádné „já“ tam údajně není. Tehdy přítomnou

dobu pokládal Weinger za nejvíce požídatelou a femininí, jaká kdy byla, a v důsledku toho i nejvíce úpadkovou. Jeho kniha je neobyčejně emočně vzbitá, hutná, rétorická i temná, plná důmyslných myšlenkových konstrukcí i vyhrzávajících oblundností. Nebudeme pak stačit zasnout: jak se může společenská optika vnímání jedné a téže věci obrátit za sto let doslova o 180 stupňů? Není logika, jak už říkal kdysi Luther, ve skutečnosti „kurvou diablovou“, která nám pomáhá nakonec vždy dospět k tomu, kam nás naše srdce, individuální či kolektivní, ve svých nezbadatelně temných hnutích táhne? Není věda, zejména nauky o člověku v nejšířším slova smyslu, jen služkou cajtgajstu a nepřímé společenské objednávky a neříká jen to, co si přeje slyšet intelektuální dav? Nebudou se témata dnešních disertací zdát jednou šilená a to, co se kázalo z katedera „převařovalo“ v masmédiích, pobloudivlá a zlovlné? Jsem si prakticky jist, že ano. To je smutná výpověď o povaze nauk a povaze dob, které umičí ty, kteří by chtěli říci druhou polopravdu k polopravdě vládnoucí (pravda se sestává, jak už řečeno, ze dvou polopravd podobně jako přírma ze dvou poloprímek). Proto je i dnešnímu intelektuálu zdrávo přecítit si Weiningerova a o Weiningerovi, aby tušil, co vše je možné, a zejména mít oči otevřené a dívat se samostatně, pokud možno bez rámců interpretačních schémat, na svět a věci v něm.

První světová válka znamenala v dějinách Evropy obrovský přelom, zřejmě větší, než kdysi válka třicetiletá, která ji ovšem co do relativního počtu mrtvých i hospodářských ztrát poškodila mnohem více. Ač se zdálo, že se Evropa po ní obnoví do stavu „jako bývala“ a rovněž koloniální panství bílého muže bude zachováno, došlo právě v této době k zásadnímu intelektuálnímu a emocionálnímu zlomu, jehož důsledky měly vyplynout na povrch mnohem později, podobně, jako se strom v jiný moment narežává a v jiný padne. To, co bylo předtím minoritním, ba disidentním proudem v myšlení, se náhle dostalo do všeobecného povědomí: celou situaci nejlépe charakterizuje fakt, že Sigmund Freud, kdysi nenáviděný a pohrdaný, je náhle volán jako soudní znalec k procesu s psychiatrem J. Wagnerem von Jauregg (1857–1940), takto nositelem Nobelovy ceny, jehož brutální léčebné metody zavímily sebevraždu či smrt mnoha vojáků během války. Během několika let se hrouť pět největších světových dynastií (Mandžouvé – 1911, Romanovci – 1917, Habsburkové a Hohenzollerni – 1918, Osmanci – 1922) a svět vládních hierarchií „z Boží milosti“ či z úradku nebes, aby se už nikdy

neobnovil. Úřední posloupnost od Boha Otce přes císaře až po venkovského podučitele se trhá a budoucně bude moc emergovat „z lidu“, nejdříve pomocí rozmanitých „vůdců“, poté i bez nich. Rozklad hierarchií, typicky mužského fenoménu, pokračuje v neztenčené míře do dnešních dnů: už byla řeč o úpadku prestiže armády po druhé světové válce až na samo dno, důstojník se mění v pitomého „lampasáka“ s rozměklým mozkem a několika málo sériově zapojenými neurony (i železnice, „modrá armáda“, další hierarchická struktura 19. věku, je dnes zcela v úpadku a rozkladu). Těž hierarchie církevní postupně dostává stále větší trhliny – byl-li Pius XII. ještě autokratický starček se středověkým pojetím vlastní důstojnosti, ale brány vážně od přátel i nepřátel, buď dnes mediální obraz církve dojem komického a krom občasného pohoršení nezajímavého souruččenství pedofilů. Univerzita bude následovat jenom s určitým fázovým zpožděním. I tam už se dávno změnil profesor z duchovního knížete přelomu 19. a 20. století v distributora grantových peněz a „levně“ získaných diplomů, dostupných už téměř komukoli – metamorfóza v haströse z minulých ér na sebe neněchá v éře internetu, žijící vlastním životem, dlouho čekat. O minimalizaci vlivu univerzit na osvětě v dnešním světě byla již řeč. Právě internet umožnil „dehierarchizaci“, jak už bylo uvedeno, až na samo dno – efemérní politická seskupení na různých diskusních fórech či dnešním Facebooku se od všech předchozích analogií liší tím, že „nemají hlavu“ a fungují navíc pod různými přezdívkami, trochu podobně jako Saloth Sar vystupoval jako „Pol Pot, dělník z kaučukové plantáže“. Lze si představit krystaličtější příklad moci Heideggerova „veřejného anonyma“, krásně vyjádřeného německým ob- ratem *man sagt*? Nepřipomíná to čímsi někdejší shromáždění venkovských žen u studně na návsi, také klíčové pro průběh lokální mikropolitiky a oběh informací a také bez designované „vůdkyně“? Zatímco třeba rozhodnutí generovaná počítačem dnes přijímáme jako kdysi úradky osudu či nebes, rozhodnutí konkrétního člověka je přijmout stále obtížnější. Ukázkou úpadku prestiže mužských hierarchických struktur v současné době je temný mediální obraz Barmy, země „starodávne“ dominované armádou a buddhistickým klérem (např. totalitní struktura nedalekého Vietnamu nepohoršuje nikoho).

První světová válka ukázala i reálnou možnost působení žen v mnoha povoláních, kde hrály do té doby úlohu jen okrajovou – po odchodu většiny mužů na frontu to byla prostě holá nutnost a ukázalo se – hle, ono to jde také. I ztráty na životech mužů byly velmi značné, byť druhá světová válka, v podstatě jen „zamrzlé“ pokračování té první, byla v tomto směru mnohem

ničivější. Přesto i po té první zela, zejména v mladších ročnících, hluboká mezera (budíž ještě zdůrazněno, že počet obětí následující epidemie „španělské“ chřipky se vyrovnal počtu válečných mrtvých). Některé obory pracovní činnosti se počínají první světovou válkou zcela efeminovat: zatímco nečetné „slečny učitelky“ za c. a k. časů musely zůstat neprovdány, chtěly-li si místo udržet („aby je mateřské povinnosti neodváděly od služebních“), je dnes třeba učitele mužského pohlaví hledat s lucernou i přes den.

První světovou válkou se zásadně zlomila i móda, mužská jen trochu, postupným mizením cylindrů, špacírek a všudypřítomných uniforem, mnohem více ale ženská: ty tam byly sukně až na zem či i s vlečkami, klobouky s vycpanými rajkami a umělými květy, šněrovačky a vycpávky, nový design s krátkými šaty a kloboučkem indikoval éru zcela novou: i excesivní účesy zmizely a převládl zástříh blízký mužskému: tzv. „Bubikopf“, „klukovská hlava“. O opadnutí antihomosexuálních nálad ve výmarském Německu byla již řeč. I první červánky sexuální revoluce v Americe začaly vycházet v této době – až se terénní zkušenosti Margaret Meadowé (např. 1935) o nepřítomnosti sexuální oprese a všemoci výchovy a lokální tradice ukázaly být výsledkem projekce vlastních přání, nadšení z jejich prací bylo veliké a vrcholilo kolem roku 1968.

Jak již bylo řečeno, držel se tradiční pojem „cti“ až do konce pekla druhé světové války, pak už o něm nikdy řeč nebyla a o válečném hrdinství postupně také ne: oboje dovedlo evropský svět až na samý pokraj zničení (v Rusku nastupují všechny tyto tendence se značným fázovým zpožděním, ale především díky příslušnosti k Okcidentu, bylo nutno pod ruským područím předstírat mnoho z toho, co tam bylo pravdu žito). Dá se říci, že po druhé světové válce ještě jednou v jakémisi zmírněném repete ožilo 19. století – „starý“ svět zanikl definitivně až v šedesátých letech. Poměrně náhle pak přichází revolta mládeže proti tradici, kupodivu nejen v Evropě a Americe (nám zásadní přelomovost roku 1968 zakrývají lokální události spojené s „obrodou“ a invazí, význam tohoto předělu však nelze dostatečně doceinit), ale také v Číně, kde právě v této době vrcholí „kulturní revoluce“ a Rudé gardy posedle bojují proti „čtyřem starým“, myšleno tradicím (myšlenky, kultura, obyčej, návyky). Tím v podstatě zanikl vztah k autoritě tak, jak jej Evropa už od antiky znala, a také starost o neustálou pečlivou sebeprezentaci, která třeba v Číně zůstala zachována – namísto bedlivě vykartáčovaného obleku, vycištěných bot, hladce oholené tváře a čerstvého zástříhu vlasů má mladý muž nového typu kombinaci džín a vytrhaného svetrů s dlouhými vlasy a porostem vousů, u intelektuálů vhodné doplněnou plastikovými či

kovovými brýlemi. Snění o životě v komunách a studium Maových spisů sice brzy pominuly, svět se ale nevratně změnil, v mnohém k lepšímu: nebezpečí, že se „studená“ válka změní v „horkou“, postupně sláblo, postupně klesala i pomstychtivost a snaha dostat nepřátele za každou cenu na kolečkovost (oboje sice nebylo na Západě zdaleka tak vyhrcoené jako v Sovětském svazu, neruku-li v Číně, ale mccarthismus má dostatek mravivých aspektů i tak – vzpomeňme třeba na vyšetřování Roberta Oppenheimera: je také typické, že vietnamskou válku už Amerika nevyhrala). Namísto někdejší přísnosti až k zničení či sebezničení postupně nastala všeobjímající tolerance, a to svým způsobem i v zemích východního bloku: disident nebyl už po delším mučení popraven, ale „jen“ vyhozen z práce a sledován.

MUTTERLAND

Pokud se stát „starého“ typu nazýval, jak už uvedeno, dosti příznačně německy „Vaterland“, mohl by se sociální stát nového typu klidně jmenovat „Mutterland“. Dá se říci, že feminita v jistém smyslu „přelezla“ z reálných žen, kde už se „nenosí“, na sociální stát, kde se dočkala paradoxně-bizarního nového rozkvetu. To, že sociální stát působí v mnoha aspektech jako zlovlná karikatura mateřské lásky, postřehl už Arthur Koestler (1965), takto jediný syn dominantní a posedivně milující ženy – Adele Zeiteles-Koestlerové –, který o této problematice vskutku věděl svě. Zatímco „Vaterland“ přísně žádá oběti až do hrdel a statků a se svými občany se příliš nemazlí – jeden z oblíbených motivů realistického malířství pozdního 19. století byla srdceryvná scéna odvádění poslední kravy chudé vdově berními exekutory –, „Mutterland“ oběti nežadá a násilí neuplatňuje. Všechny své děti, zvedené i nezvedené, k sobě paramatersky tiskne, někdy s takovou intenzitou, až jim praskají žebra (s trochou jizlivosti lze říci, že slovo „bezpečí“ značí stav bez péče, kdy se nás nikdo nesnaží obšťátnit proti naší vůli). Všeobjímající pečování si žádá také všeobjímající a dusivou administrativní kontrolu a tlumí a mýtí veskeré projevy samostatnosti a nezávislosti – nepřiznaným a vlastně nevědomým cílem je infantilizace všech občanů, kteří se většinou sami s chutí přísavají k nečetným bradavkám obří maminky-státu, který naopak saje tisíce sosačky daňové peníze – to je to jediné, v čem projevuje systematickou přísnost. Všechny problémy se řeší neustálou distribucí darů, v typickém případě peněz – ti „zlobiví“ už nedostanou výprask, ale jen trochu méně než ti „hodní“:

někdy dokonce více, „aby nezlobili“. Problém je ovšem v tom, že celý systém funguje jen tehdy, když ekonomika prudce roste – pokud stagnuje či se naopak propadá, „děti“ spustí klík. Celý fenomén sociálního státu, ve svých počátcích jistě chvályhodný a doplňující novověkem potrhanou sociální síť, ovšem běží dál samopohybem, podobně jako řekněme kláštery stále bytelný až do okamžiku svého rozehmání. Otázka dlouhé pasti a toho, kde na provoz stále nákladnějšího *Mutterlandu* vzít, už přesahuje rámec této knihy.

S úpadkem mužského principu ovšem bezprostředně souvisí: oba principy, mužský a ženský, upadají totiž souběžně a stěhuji se do institucí či na místa, kde bychom je nehledali. Stát nového typu naprosto minimalizuje otevřeně násilí a jeho užívání: nejen úplným zastavením dobovacích válek a celkovým uklidněním mezinárodní situace (není ostatně vůbec jisté, zdali by byl schopen i války obranné – asi by se po „femininím“ způsobu staré Číny agresorovi vzdal a postupnou službou, ne-li hýčkáním jej pohltil, jak se to stalo postupně Kitanům, Džurdženům, Mongolům i Mandžům: i mnohé jiné budoucí trendy předjímající Eugen Drewermann navrhoval už před lety likvidaci Sovětského svazu tím způsobem, že se k němu Západ dobrovolně přidá – jak známo, pokud v boji zvítězíme, nabudeme zároveň také všech vlastností svého protivníka, což se v mnohém i stalo). Za posledních sto let násilí ve společnosti neobyčejně ubylo, jak už dříve řečeno: ještě kolem roku 1900 byly násilí i smrt v dosti drsné podobě přítomny všude: každé dítě dobrře vědělo, co předchází tomu, než se dostane slepice do polévky či řízek na stůl. To vše se téměř vytratilo a je to jistě neobyčejně potěšitelné. Nejen že je zcela nesalonní vyprávět, kolik jsme ve válce zabili nepřátel, i pokud je to ještě náhodou pravda – stejně nesalonní je vyprávět třeba i o lovu a brutální medicínské pokusy na zvířatech i inferna játek jsou tak dobře skryty jako v 17. století černé mše: balené stejky si ale každý koupí rád, byť by při pohledu na jejich genezi omdlel (k proměněm ve vztahu ke zvířatům blíže Komárek, 2011). Málokde je obecně vítězství ženského principu patrnější (nenásilnost ovšem nezasáhla ve společnosti vše – nikdy nebylo tolik chirurgických operací jako v přítomné době, celá evropská vědotechnika je takto invazivní: při stavbě silnice horu raději prorazí, nežli by ji obešla). Je také pozoruhodné, že doba očekává a hledá ve spisech mladých dívek klíč k budoucnosti, podobně jako věštitelna v Delfách ve výkřících Pýthií, jejich dávných kolegyn – kupodivu ne v názorech stařen, které už vědí své (budoucnost je v mladých zcela jistě nějak „zavinutá“, pokud nevěříme, že je nějak přímo úradkem nebes – je ovšem otázkou, zda není zavinuta tak dokonale, že se projeví až v jejich činech, ne slovech). Všem u ve společnosti, snad

krom již probíraného motorismu, dominuje opatrnost nikdy nebyvalá – Německo, které před několika dekádami jako úplnou samozřejmost očekávalo masové sebeobětování svých obyvatel, dnes nechává úředně ničít vosi hnízda – vosy by mohly někoho popíchat (jakpak se asi příslušný úřad jmenuje? *Vespennestvernichtungsbetriebszentrale*?). Nikoli náhodou se jmenuje v češtině opatrná životní strategie minimalizující rizika „zbabělost“ – kdy si to byla životní strategie starých žen. Po odstranění všech ostatních rizik ční stárnutí, nemoc a smrt, s nimiž se sebevětší opatrností pohnout nedá, z našich živořů jako černá skála. Stárnoucí Jung se velmi radoval z vyhlášení dogmatu o tělesném nanebevzetí Panny Marie papežem Piem XII. v roce 1950 a viděl v něm počátek rehabilitace ženského principu v evropské kultuře (netušil, že ve výraznější formě budou principy poťřeny v zásadě oba). Hnutí New Age, vzniklé právě v roce 1968 na kalifornských univerzitách a po několika desetiletí značně vlivné, bylo vlastně kvintesencí obrany femininní komponenty na mnoha frontách – nejen nenásilí (hrdinou už není Napoleon, ale Mahátma Gándhí), intuice a alternativní vědy i medicíny proti tvrdým „maskulinním“ postupům, holistický přístup proti partikulárnímu, integraci cizích kulturních prvků proti jejich potírání, kladlo důraz na fantazii, imaginaci a změněné stavy vědomí. Oproti matčistickým pečeným kýtám, pokrmu dobytčelů a vědců, pojídá newageián „jinové“ sojové klíčky, zeleninu a mléčné výrobky, tradiční pokrmy buddhistických a křesťanských mnichů i žen – tyto stravovací zvyky se dnes široce šíří – pěkně tento „bod obratu“ popisuje Capra, 1982 (společnosti, které získávají či získávaly svou dynamiku naopak maximální polarizací obou pohlaví, je celá řada – například islámské kultury či v evropském kontextu raná industrializace či dřívě rytyřská éra: záliba v jangových záležitostech – zbraně, boj a turnaje, lov s dravými ptáky, hostiny s exorbitantní konzumací masa – byla vyvažována adorací dam jako toho bytostně jiného a zároveň bytostně nepochopitelného). Různé učené akademie, bojující proti všem těmto componentám, předstávají jakési přežívající pevnosti „jangovosti“, formované v 19. věku, době největšího rozkvětu vědomého pěstování maskulinních vlastností. I u mužské části populace je patrný v současné době odliv zájmu o matematické a inženýrské disciplíny (jak tvrdí matematici, i samotných matematických schopností) a posun řekněme ke kombinaci hipoterapie a sociální práce.

Problém nastává se zbytky otevřené maskulinity v jejich „tvrdých“ podobách, která samozřejmě díky své genetické fixovanosti dále přežívá. Především klesla poptávka po muži-válečnickovi prakticky až na nulový bod u vědomí toho, co všechno touha po bojové slávě obrátila v poušť. I rudimentární

profesionální armády plní své kvóty s obtížemi – to už více přžívají různé vojenské hry, reálné i virtuální, a sběr militarií. Stejně tak zmizel, jak už uvedeno, pojem cti a neustálý strach z jejího porušení – příliš mnoho lidí bylo v nedávné minulosti poníženo až na samo dno a sofistickovanými byrokratickými státy další drobná a lehká ponížení fabrikuje dál. Je ostatně otázka, zda lze „mužské ctnosti“ tak, jak si je představovala minulost pozdního 19. věku, v přítomné době resuscitovat a zda je to vůbec žádoucí. Máloco je tak fádlního jako předčítat si různé příručky o „uvědomělém mužství“ a jak ho dosáhnout – i instituce o podobnou věc se snaží připomínají svou bezzubostí tak nejspíš někdejší organizaci *Pacem in terris*. V přítomné době je relativně málo příležitostí v zájmu zachrany rodiny bojovat se šelmami a rodinu skutečně ohrožující posun nějakého koeficientu na druhém desetinném místě přichází dnes řekněme z Bruselu stejně fatálně jako kdysi mračna kobylek z azovských stepí. Zbývají náhražkové aktivity typu sportu, zejména fotbalu, motorismu, jediného reálného nebezpečí přítomné doby, horolezectví, „adrenalinových“ sportů typu bungee jumping, které musejí ovšem dobře dopadnout, různých motokrosů a autokrosů v bahně a dešti, her na „přežívání“ v terénu, her na hrdiny na počítačích i trojdimenzionálně, kulturistiky atd. Nedávno jsem si na letišti v novozélandském Aucklandu prohlížel vyobrazení na titulních stranách tammích ilustrovaných časopisů: ze čtyřiceti zobrazovalo 38 na první straně rozesmáté ženy, jeden nezuživého mladíka s nápisem „*broken generation*“ a jeden homosexuální pár v ženských šatech vedoucí se za ruce. Sociální vzesup žen, které dnes výrazně převládají mezi absolventy vysokých škol a jichž je méně mezi nezaměstnanými (o jejich sořta desetinnou počtu mezi kriminálníky byla již řeč), je v posledních dekadách zcela nápadný – jako by muži, zbavení svého původního smyslu bojovníka, vůdce klanu a těžkého manuálního pracovníka, propadli rozkladu a stále častěji končili na spořečenském okraji či za ním – vůbec nejvýraznější je tento posun od počátku sedmdesátých let v černošské minoritě v Americe, poněkud méně ostrý mezi bílými Američany a Evropany a zcela nezřetelný u Asiů doma i ve Spojených státech (blíže Fukuyama, 2002): Souvisí nějak s mírou polaritě mezi pohlavími u různých populací?

Počítačový svět, jak už řečeno, je vlastně hlavním a zcela skrytým referenciem, které si mužský princip vytvořil a kam se také téměř bezvýbytku stáhl: před obrazovkou kompjútru sedí mladý muž se směsí asertivních a měkkých rysů v tváři, v saku a kravatě, a bílou rukou, v níž je zvyklý držet pouze „myš“ počítače, lzíci a občas tužku, pouští nový zábavný program – na obrazovce se objeví gigantická postava archetypálně svalnatého hrdiny s pa-

prskometem v ruce. Právě uplatnění pro typicky „samčí“ vzorce chování v podstatě není a v komplexně provázané a pacifikované společnosti sotva kdy bude. Děti je nutno džendrovým modifikacím chování pracně odnaučovat a to, co před pár dekadami budilo ještě nadšení, budí dnes děs: chlapečkové přehrávající různé krvelačnosti s tancíky, letadélky a mečíky vzbuzují v rodičích dojem, zda by neměli být psychiatrováni. Takto byl ještě nedávno smýkán po psychiatrech malý homosexuálek, který si přál mít to bombardéru panenku. Časy se mění. Vzpomínám si na zděšení jedněch mých známých ze synka, takto nadšeného v předškolním věku zbraněmi, navíc pravnuka známého kozáckého atamana: na Kubání či Kumě by před léty budil výbuchy uznání a se svou malou šavličkou by se vrhal na toulavé psy. I školní šíkana, jak už uvedeno, se stává z nepotěšitelné, ale standardní komponenty duševního vybavení chlapců čímsi, co páchne patologií a mělo by se „léčit“ (jak? neuroleptiky? drobným neurochirurgickým zásahem? umístěním ve speciálním výchovném zařízení? – je neveselou pravdou, že jediný účinný prostředek, včasná facka od dominantního dospělého muže, je přísně zakázán). Z maskulinity vlastně na novodobý stát přešla jenom její sebedestruktivní komponenta, její *Todestrieb*. Byl-li modernistní *Vaterland* nebezpečný zejména jiným, je postmoderní *Mutterland* nebezpečný zejména sám sobě v záchvatech masochistní sebenenávisti a sebe-destrukce, která však není uvědomělá (moderna je obecně nebezpečná jiným, postmoderna sama sobě) – moment agrese je však jakýmsi způsobem zachován, obrací se ale dovnitř: fenomén je to obecně známý – nemůže-li vězeň poškozovat jiné, poškozujíc často sám sebe.

DĚLBA PRÁCE A JEJÍ ZMIZENÍ

Už mezi oběma válkami plíživě započal a v současnosti už zjevně vyvrcholil zcela pozoruhodný dějinný fenomén: poprvé od nejtemnějšího paleolitu mizí dělba práce mezi pohlavími. Pokročilá technika dnešní dediferenciace děly práce u lidí umožňuje: dřívější většina pracovních míst je jaksi džendrově intermedialních – v typickém případě se sedí v příjemně vytopené místnosti před monitorem počítače. Není nezajímavá si připomenout, která zaměstnání jsou nevíce asymetricky obsazena (Lippa, 2005) ve Spojených státech, zemi, která po dlouhá desetiletí nebrání ženám ve výkonu jakýchkoli povolání. S více než 80 procentní hladinou převahy jsou to na mužské straně inženýři, piloti, hasiči, mechanici, opraváři a policisté, na ženské

straně sekretářky, učitelky ve školách a základních školách, uklízečky a zdravotnice. I eventuelní buldozeristka nemusí odstraňované pařezy rvát rukama (v nouzi lze jistě i to: ženská komanda na Gulagu běžně kácela v sibířské zimě modřiny v tajze, ovšem pod odjištěnými vintovkami dozorců). Asymetrický typ nadání k různým činnostem u obou pohlaví, ač velmi zjevný, je klíčovým tabuovým tématem doby, o němž je v zásadě riskantní být i jen špitnout – totiž je ovšem v tom, že doba hodnotí prakticky jen „maskuliní“ typy výkonů, řekněme kardiochirurgii oproti dietetice či programování oproti péči o děti. V některých oblastech, například v politice a úřadech, se společnost místy pokouší řešit celý problém kvótováním.

Zmechanizování chodu domácnosti dnes ostatně umožňuje zvládnout její jakýs takýs chod i většímu dítěti a umožňuje snadný vznik „singlovských“ domácností – ve Spojených státech se podíl mužů na domácích pracích (čápaných podnes bez výhrady jako „potupné“) začal prosazovat už počátkem 20. století, v Evropě až mnohem později (je ostatně pozoruhodné, jak ambivalentní poměr má přítomná doba k „prací“ – práce je sice největším pokladem a nezaměstnanost největším myslitelným neštěstím, ale v internetových diskusích se nemilým mluvčím jako mírnější formou popravu hrozí, že by se měli „živit prací“ – ideálem je „nedělat nic a kecat“). Je málo tak výrazných symbolů ujařmení ženy jako sporák, byť celá řada mužů vaří překvapivě ráda. S vymizením dělby práce nutně souvisí i krize tradičního manželství, nad níž bývá zvykem obecně bédovat, ale dá se něco jiného očekávat po pádu „břemene bílého muže“, na jehož epochu jsou zákonné normy obecně nastaveny, a při kultu excesivní pracovitosti, která si nutně musí brát energii z vazeb, jež držely tradiční rodinu pohromadě? Neobyčejné pracovní výkony současné doby a její „workoholismus“ jsou v zásadě poháněny energií, která se uvolnila zánikem tradičních sociálních struktur, jež musejí být neustále opěčovány a udržovány – jen ten, kdo je z nich vyvázan, má pokdy a dost sil sedět u počítače dlouho do noci a snovat verbální a organizační nitky. Jinými slovy, kdo činí věci „řádné“, tj. v rámci tradičního řádu, nemá už energii na ty mimo-řádné. Proces začal už dost dávno, v 19. století, a vyvolal obrovský rozmach věd, spisování i praktických činností (v islámském světě podobný vývoj nenastal, či nastal jen sporadicky u „horních deseti tisíc“). I Čína vděčí za svůj raketový ekonomický start rozmetání tradičních pořádků „kulturní revolucí“. Celá evropská literatura posledních dvou set let je v zásadě o tom, jak jsem se vzpíral/a tradičním pořádkům a jak jsem, kdo se vzpírá, je vzdýcky dáno za pravdu (oproti těm, kdo ji podporují a nesou, což bývalo tradičně obsahem ženského údělu). Byl by v novověké Evropě myslitelný román o ně-

kom, kdo se tradici vzepřel a byl za to osudem po právu potrestán? Každá společnost má svá specifika a ta se jí mají pokud možno ponechat, problém nastává v okamžiku, kdy už není schopna se z vlastních sil dostatečně reprodukovat – v Evropě, a to včetně jejích okrajových a v mnohém „tradičních“ oblastí, třeba Ruska – poklesla už dávno porodnost pod těch asi 2,1 dítěte na pár, které stačí k holému obnovení populace, a pohybuje se překvapivě jednotně zhruba kolem 1,4, stejně jako u z Evropy pocházející frakce populace v Severní Americe či v Austrálii. (Je pozoruhodné, že v Rusku, kde se uchovály zcela tradiční vzorce fungování obou pohlaví ve společnosti a zdá se i větší dimorfismus v tělesném vzhledu, je propad populace možná ještě větší a krize maskulinity ještě hlubší – muži padají houfně za obět alkoholu i úrazům a mnoho žen marně hledá nějakého alespoň trochu akceptabilního mezi nimi.) To, co je v Číně výsledkem tvrdého úředního nátlaku, nastalo v Evropě spontánně. Lidí je na světě zajisté dost, za okolnosti je však nutné se smířit s tím, že země a její tradice budou předány těm, kdo ji nesdílejí (stěžujeme si, že imigranti „nesdílejí naše hodnoty“ – ale nechtějí-li dopadnout jako my, proč by proboha měli? – blíže v kapitole *Islámská odbočka*). Pokud už se tak učiní, mělo by se tak stát alespoň vědomě a záměrně – to ovšem není ten případ. Je samozřejmě dobrá otázka, zda být i trvání je opravdu lepší než vymizení a vyhasnutí – buddhisté v tom mají jasnou (blíže v kapitole *Lyvanutí aneb Meditace v pavilonu motýlů*). Je zvláštní sledovat výpadek pudu sebezáchovy v populaci, která horlivě chrání každý koníček či ohroženého brouka, sebe samu ale ne. Heslo „Afrika Afričanům!“ je po právu chápáno jako samozřejmost, analogní „Evropa Evropanům!“ jako šovinistické štvání. Obvyklé politické metody, jak pomocí různých finančních injekcí a výhod zachránit manželství tradičního typu, jsou bezzubé a odsouzené k neúspěchu. Rozpadá se jejich dnes zhruba 50 % (co by asi svět usoudil o hřebčinci, kde hyně 50 % koní, či o rejdářích, jemuž se tato perzentáž lodí potopí?), možná dostatečný impuls k tomu, nějak archaickou legislativu změnit a rozchody ulehčit, třeba včasnou atributací větších majetků a jednotlivých dětí, pokud jsou jaké, jednotlivým osobám už jaksí preventivně. Člověk je, jak už bylo řečeno, popsatelem nejspíše jako „sériově monogamní“, což činí zánik soužití mezi pohlavími i do budoucna nepředvídatelným, bude mít ale dosti jinou podobu než-li dosud – dříve, kdy lidská mortalita byla v obou pohlavích velká, stál před málokým věru nelehký úkol vydržet pospolu řekněme 60 let, jak už také připomenuto. Pomyšleme ostatně, že zákon o rodině vychází z rakouského občanského zákoníku z roku 1811 s jen mírnými úpravami – mohl by se řekněme současný obchod řídit obchodním zákoníkem z téže doby? Pro další

trvání společnosti je primárně důležitá reprodukce, nikoli snad nutně instituce manželství jako takového (bude modelem budoucnosti to, co americký antropolog L. Tiger nazývá „byrogamie“, unie svobodných matek a sociálního úřadu?). Svým způsobem je spíše div, že manželství se nerozpadávají víc, neboť jsou neúměrně „přetížena“ a osekána až na zcela holé minimum: on + ona + ono v městském bytě je sám rudiment rodiny, asi jako bychom místo celé rostliny měli jen její meristematický růstový vrchol. Velkorodina s prarodiči a neprovdanými sourozenci byla mnohem stabilnější a umožňovala větší pružnost a variační možnosti v jednání, vypijatý individualismus však něco takového společně rozmetl. V tradičních společnostech také většinu energie pohltilo ošetřování sociálních vazeb a na excesivní práci jí tolik nezbylo. Pokouší-li se o „kariéru“ paralelně on, ona i ono, vzájemně si překážejí a cítí se jako břemeno, ne obohaceni. V minulosti se ti, kteří se věnovali věcem mimo-řádným (tj. mimo běžný řád), z rodiny museli vydělit a stáhnout se do klášterních cel a poustevnických slují. Paradoxně není víc rozvodů v kruzích vzdělaných, ale nevzdělaných – každé pachole plno svévole a třetí plochy mohou stejně dobře vznikat o to, v kterém obchodním řetězci využít slevy.

Kupodivu se cítí většina žen v dnešním uspořádání společnosti přetížena, nikoli osvobozena, a zehrá na úpadek maskulinity víc než muži sami. Vrozené genetické vybavení, které očekává hrdinu na bílém koni a nechává za dětství kreslit princezníčky, se cítí podvedeno. Je velmi těžko užívat všech svobod a zároveň chtít v někom „oporu“, jak našeptává dávný archetyp (to je obecný problém „odvrácených stran“ všech výhod a práv: šunku každý rád, ale vyklízet hnuj z chlívků nikdo nechce – většina zápasů moderní společnosti je o to, na koho tento odvrácený pól přesunout). Když jsem se manželkám několika svých kolegů světlil, že budu psát knihu o mužském principu, reagovaly téměř bez výjimky následovně: „No jo, mužský princip je fakt ve strašném úpadku, nejvyšší čas, že se tím někdo zabývá, snad si to ten můj přečte...“ Takto většinou ujařmené duše nereagují. Smutek a rezignace pak vrcholí u čtyřicátnic až padesátnic, houfně opouštěných manžely, hledajícími mladší náhradu (zde by se možná už i polygamie „skousla“: „Milá Lajo, tak tě tu vítám a upozorňuji, že jsem jeho první a nejoblíbenější manželkou – doufám, že si budeš rozumět!“). Je také pozoruhodné, že, jak už zmíněno, užívání hormonální antikoncepce působí posun v preferencích žen od „mačů jako temen“ směrem k něžným a pečujícím „softies“ (na Západě se kdysi často používal grafický vtíp, kdy ve slovech *macho* a *softie* byla O nahrazena astrologickým symbolem pro Mars, potažmo biologickým pro samečka – v prvním případě běžným, v druhém šikmý výběžek s šipkou smutně půlobloukovitě visel).

To by vycházelo dobovým trendům vcelku vstřícně, ovšem před graviditou je nutné její vysazení – pak se preference opět vrací k „tvrdším“ typům, jejichž potomka potom může láskyplný softie odchovávat.

■ OTCOVÉ A DĚTI

Se stále větším proorganizováním společnosti ubývá počínaje přelomem 19. a 20. století postupně až k nule mužů, kteří by byli na svém, jakkoli omezeném „písečku“ vlastními pány bez přímých nadřízených, jako býval původně každý sedlák na svém gruntě či řemeslnický mistr ve svém věřtatu. Prakticky každý muž dnes má nějaké nadřízené a každý žije víceméně „při zdi“, byť šéfovská brutalita oproti minulosti značně poklesla (společnost se tím nestala „demokratičtější“, ale jaksi difúzně paternalistickou, asi tak jako sám fakt otroctví znevohňuje nejen raby, ale i pány). Snad bylo lehké spatřovat vzor v tatíkově kováři, který se tyčil u výhně a za numimózního jiskření vytvářel podkovy a rádlá a jehož lehký pohlavek stačil na pořádnou pohmožděninu. Odule uhlažený otec-úředník, svíraný dobovými problémy a přicházející domů tak nanevyšší přespat, se sotva jeví jako příklad k následování a většině dětí připadá jako příklad varovný, pozorovaný se směsí soucitu, zděšení a nevole. Pojem „společnost bez otců“, ražený jasnouzířivě už Mitscherlichem (1965), o němž dále mluví třeba Évelyne Sullerotová ve své populární, byť poněkud vágně formulované později okřídleným a v zásadě dobře ilustruje současnou situaci. Mitscherlich a po něm například Bly (1990) docházejí k závěru, že například studentská revolta roku 1968 a následně naprosté zavržení starší tradice souvisí se skutečností, že po průmyslové revoluci stále více otců pracuje mimo domov a synové nevidí a neocenují otcovy činnosti a na místo někdějšího obdivu smíšeného se strachem se vtírá vůči němu podezřívavost a odmítání, které se rozšiřuje na všechny starší muže řídící společnost (vzbouření američtí studenti hledali v pracovních svých rektorů – marně – dokumenty o jejich napojení na CIA). O významu otců a vůbec mužských identifikačních vzorů pro duševní vývoj synů bylo už hodně napsáno – je obecně známo, že mezi mladistvými zločinci a členy gangů převažují jedinci vyrostlí jen s matkami. Celý fenomén funguje i u zvířat: v jihoafrických rezervacích, kam byli znovuovysazeni „pubescentní“ sloni samečkové bez dospělých doprovodu, vypukla vlna agrese – mladí sloni byli schopni nejen napadnout, ale usmrtit i nosorožce. Naštěstí správu napadl jednoduchý prostředek: přidat jednoho dospělého sloního samce, který je „srovnal dolatě“.

U většiny sociálně žijících vyšších primátů samci o mláďata příliš nebdají, snad si s nimi někdy trochu hrají a samozřejmě je v případě napadení předatorem brání. Jinak vůči nim jeví jakousi velkomyšlnou toleranci, takže jim prominou rozmanitá škádlení a prohřešky, za které by slabšího dospělého či dospívajícího jedince těžce potrestali. Výraznější otcovská péče se projevuje jen u jihoamerických kosmanů a tamarínů (*Callitrix* a *Saguinus*), archaických plkosonosých opiček velikosti pěsti, kde sameček nosí jedno z obvyklých dvojitých zádech – o záhadě neexistence samčího kojení u savců už byla řeč. Dosti podobně vypadá péče otců o děti v tradičních společnostech – někdy se objevují doslova „ambulantně“ (Jung ve svých vzpomínkách na cestu Britskou východní Afrikou píše o šťastném, sebevědomě-optimistickém a bezprostředním dojmu, který na něj dělaly domorodé ženy, z nichž každá byla svrchovanou paní v mikrosvětě, který sestával z chýše, políček, domácích zvířat, děti a téměř nepřítomného manžela, který mezi válečnými a loveckými taženými domů pouze „zajižďel“). V evropském a islámském kulturním kontextu se sice postupně na muže přesouvalo zajišťování obživy pro celou rodinu, péče o děti ale dlouho ne. V podstatě začínala většina mužů v tradičních společnostech dbát nad rámcem „primárního“ modelu až o syny v pubertálním věku, které pak teprve začali odchovávat v „celé muže“. Naopak prepubertální a raně pubertální chlapci jeví často veliký zájem o mladší sourozence a péči o ně – představuje současná vlna mužského pečovatelsví o potomstvo průvodní jev celkové prohlubující se permanentní juvenilní euroamerické populace? Tež v současnosti běžná přítomnost otce u porodu je z kulturně-historického hlediska naprostou výjimkou: krom u Mayů se nevykytovala snad nikdy a nikde – hojnější je situace, kdy muž předstírá pro oklamání zlých duchů porodní bolesti a zoufale stěná, zatímco žena někde v skrytu sama, tiše a bez pomoci rodi. Poučné jsou výsledky pupilometrických reakcí obou pohlaví na obraz roztomilého kojence (pupilometrie vychází ze skutečnosti, že při pozorování objektů lákavých a příjemných se zorničky roztahují, podobně jako třeba u kočky sledující ptáčka za oknem, pvrší sledování nepřijemných se stahují): rozšířením pupil reaguje asi 98 % všech žen a asi 5 % mužů (fenomén nijak výrazně nekoreluje například s homosexualitou, je v populaci celkem náhodně distribuován). Značná část mužů prohlašuje, že je děti začínají „bavit“ až později, až když pobíhají, mluví a mají všechny atributy „človičků“, někdy i výrazně později. Muž přebalující kojence na místě tatika s odepatým řemenem se na Západě objevil až zcela nedávno. Jak je vidět, jistě to „lze“ a dětem přitom nevzniká žádná újma – je

jen otázka, zda další „máma s pindíkem“ je také vhodným reprezentantem mužského identifikačního vzoru v rodině a zda si přitomná doba vůbec nějaký podobný vzor přeje. Technicky by nebylo obtížné zajistit ani kojení: žláza je předpřipravena, stačilo by pár injekcí prolaktinu... Dostává se u lidí našeho kulturního okruhu v budoucnosti stav obvyklý u dřívě zmíněných lyskonohů a pštrosů emu?

Bylo by také zajímavé si představit sen některých extrémních feministek o světě bez mužů. Technicky by to bylo zcela dobře možné. Pár chovných exemplářů pro odběr genetického materiálu by se ostatně dalo někde v nejhlubším podsklepi Úřadu pro reprodukci snadno chovat, dobře zamražené sperma by ostatně vydrželo v tekutém dusíku stovky let, i kdyby se po čase humánně utratily. Mužské féty by se snadno daly po umělém oplodnění díky pokročilé prenatalní diagnostice včas potratit, a kdyby už toho byla potřeba, dva tři chlápci by se nechali dorůst. Sice by tím prudec klesala genetická diverzita v celé populaci, zato by se více přiblížil sen o obecném zglajchšaltování – všichni lidé by byli bratry, respektive v tomto případě sestrami. Jak by asi vypadala taková společnost? Myslím, že ne úplně zásadně jinak nežli ta současná, jen by asi došlo k ještě většímu rozvoji partikularismu, většina medicíny by asi byla psychosomatická a vývoj informačních technologií by se zpomalil či zastavil, ale užívaly by se dál, asi jako římský akvadukt sloužil ještě dlouho poté, co jeho stavitelé byli mrtvi. Partenogeneze, rozmnožování bez samečků neoplodněnými vajíčky, se ostatně v přírodě občas vyskytuje, třeba u některých ještěřek, gekonů či pakobylek. Jednotlivě se přece jen vyskytnouší samci se pak cítí asi nepatřiční a zbytečně přišli na svět. Nahradí ty lidské jednou kombinace reprodukcí asistentky s pipetou a vibrátoru?

FEMINISMUS A GENDER STUDIES JAKO FENOMÉN

Není vcelku divu, že druhá polovina 19. století, asi nejvíc mužsky dominované období v dějinách, uvedla do pohybu hnutí známé jako feminismus. Zainteresovaného čtenáře nezbyvá než odkázat na přehledné knižní i internetové zdroje, líčící jeho tři vlny (magické číslo hrající klíčovou roli nejen v pohádkách či u S. Freuda, ale vzpomeneme i na tři zdroje a tři součásti marxismu z jeho někdejších „katechismů“). Vznik feminismu lze velmi dobře

pochoptit – pokud společnost zapovídá dívce studovat medicínu s odůvodněním, že pro své nevelké fyzické síly na lékařské povolání nestačí, jedná se o iluzornost holou. Bojovnice té doby netušily, jak moc se jednou karta obrátí: v literatuře, která reaguje senzibilněji než co jiného na „vanuti cajtgajstu“, je dnes zcela ideální být nejlépe mladou dívkou z nějaké národnostní minoritny – jeden český spisovatel po čtyřicítce, který nedávno, maskován jako dvacetiletá vietnamská studentka, vyhrál jakousi prestižní literární cenu, udělal jen přesný opak toho, co by musela udělat dívka-spisovatelka v roce 1850, aby jí někdo bral vážně (zuřivost příslušné komise, když zjistila, že byla „povědená“, jen dokládá reverzní lícoměrnost celého podniku, v němž už vůbec nezáleží na tom, co se píše, ale kdo to píše, podobně jako býval kdysi poukazkou na úřad šlechtický titul, nikoli třeba schopnosti). Cílem společností je v posledku spravedlnost, a to kupodivu spravedlnost přibližná – při snaze o tu absolutní dochází k platnosti římské *fiat iustitia, perat mundus* (at' je spravedlnost dosaženo, i kdyby na to měl celý svět zajít). Podle staré definice je spravedlnost dávat každému, co mu patří. Dnes je jako spravedlnost chápána zásada „všem stejně“, která samozřejmě postuluje i úplnou stejnost všech lidí – vůbec se už neumíme představit, že lidství při stejné důstojnosti nabývá mnoha forem, mezi pohlavími, rasami i v rámci velké lidské vnitropopulační variability. (Nedávat za stejnou práci stejně peněz je hanebnost, ale co takhle rozšířit brannou povinnost, dosud nezrušenou, na všechno obyvatelstvo? Nemělo by déle žijící a zdravější pohlaví odcházet do penze později a ne dřívě?) Protože starodávná představa toho, že „každý člověk stvořen k obrazu Božímu“, je ta tam, pokouší se současnost zakládat důstojnost všech lidí na představě, že se mezi sebou ničím neodlišují. Aby měli Pygmej a Švéd „stejná práva“, musí se uvěřit tomu, že jsou zcela stejní – už první pohled ale přelstí o opaku, ale o tom se „nesmí mluvit“. Neprohrásili jsme za exemplární jsoucno člověka euroamerického úředníka a u těch, kdo tomu neodpovídají, musíme tuto skutečnost rozhořčeně popřít? Nenastavili jsme jednotný ideál příliš jangově a maskulinně-konkurenčně a neřivíme se potom, že část populace tomu neodpovídá?

■ NEVTÍRÁVÝ PŮVAB KVÓTOVÁNÍ

Zjistí-li Evropská unie, že řečneme mezi Basky je méně doktorů filosofie, než činí evropský průměr, učiní administrativními prostředky vše, aby tento rozdíl odstranila. Jedním z nejtabuovějších témat přítomné doby je existence rozdílů

mezi pohlavími – je to něco, co být nemá a nesmí. Že něco podobného nemá co dělat s rovnými právy ani stejnou důstojností, nelze v dobovém čtecím rámci pochopit a biolog, který by na celou věc poukázal, je v nebezpečí stát se veřejným nepřitelem. Začneme úmyslně starodávně po mačističku: kolikpak znáte významných hudebních skladatelek? Dobové korektní odpověď je, že jakékoli jejich tvůrčí profery zadusili v samém kořeni falokratičtí hudební kritikové a impresariové. Dobře. A proč je tedy ve vězeních všech států, jak už zmíněno, zhruba desetkrát více mužů než žen? Zavržely je tam snad nepřející „vaginokratické“ soudkyně? Určitě ne. Jak už řečeno, je neveselým losem geneticky znevýhodňované minority, že má chromozom Y, který desetkrát zvyšuje pravděpodobnost, že její příslušník skončí za mřížemi. Jaký poprask by asi vyvolalo, kdyby se podobný poznatek týkal někoho jiného? Podobné fenomény jsou pochopitelně povahy statistické a vyniknou až na větších souborech, což řada lidí špatně chápe. Obě pohlaví mají, jak už také řečeno, statisticky poněkud rozdílné typy nadání, životních strategií i životních úskalí. Podobně jako je chvályhodné k lidem přistupovat nepředpojatě bez ohledu na pohlaví, rasu, náboženství a další charakteristiky a platit jim také za stejnou práci stejně, je neblahé zavádět kvótování podle pohlaví s argumentem, že se tím odstraňuje minulá diskriminace – ještě žádná diskriminace se nikdy neodstranila zavedením nějaké nové (jistě by bylo možné úřední mocí zavést třeba povinnost hrát na koncertech 50 % skladeb z pera skladaelek, ale silně by to připomínalo někdejší povinnost našich kin hrát předem dané procento sovětských filmů). Termín „rovné šance“, „equal opportunity“, je poněkud orwellovský, znamená totiž pravý opak – stejný podíl, tj. „equal proportion“. V současném Německu, kde se na každý vypsaný profesorský konkurs zoufale vrhají stovky soukromých docentů, je zdaleka nejrychlejší cestou ke křídlené univerzitní stoličce změna pohlaví. Každá doba má své představy o „urozenosti“, at' už se jednalo o šlechtictví v původním slova smyslu, bohatství, třídní či rasový původ, to pravé náboženství, správnou reinkarnaci a kdoví co dalšího. Z tohoto hlediska by přítomná éra nebyla výjimečná, je ovšem výjimečné posedlá soutěživostí, sčítáním bodů a obavou z „diskriminace“ jakéhokoli stylu. Při kvótování se ovšem jedná vždy o místa společensky atraktivní a spojená s mocí: kdo bude žádat džendrovou rovnováhu mezi horníky a hornicemi, u zednických part či u středního personálu v nemocnicích, aby zde bylo stejně zdravotních bratříčků jako sestřiček? Ba ani stejné množství programátorek jako programátorů ve firmách a stejný podíl na obraně státu nikdo neprosazuje. Míchat maltu, kopat

uhlí či přebalovat nemocné se nechce nikomu, a je smutnou pravdou, že „obyčejní lidé“ ostatně vždy sloužili jen jako materiál pro produkci HDP a volebních hlasů (osmanská říše, neznala dosud pozdějších jazykových kejklí, jim říkala „rája“, stádo). Podobně jako v Jihoafrické republice „apartheid naruby“, který se postupně vyvinul po odstranění toho „starého“, nepřinese mír v zemi, ani v Evropě nepřinese systém kvót klidný přechod ke společnosti, která přinese oběma pohlavím spravedlivé uznání i jejich individuálních schopností.

Vcelku lze feministické koncepce rozdělit na dvě větve. Jedna, dnes spíše minoritní, zastává názor, že obě pohlaví jsou bytostně rozdílná, druhá je naopak vidí jako zcela identická a eventuelní rozdíly vidí jako výhradně kulturně podmíněné a nežádoucí (obě koncepce jsou v prudké kontradičce, ale to jejich slučování pod jednu hlavičku nevedí). Podle prvního řečeného konceptu je cílem feminismu rehabilitovat ženskou složku a optiku vidění světa, již má za stejně cennou jako mužskou nebo i lepší (tím se blíží čínskému vidění světa, kde *jin* i *jang* jsou nutné a nezastupitelné komponenty všehomíru). Kdo má oči k vidění, musí s mírnou verzí tohoto konceptu souhlasit: už v jiných knihách jsem probíral světlé stránky jinového vztahu k jiným živým bytostem a koncepci nemoci a jejího neinvazivního léčení (Komárek, 2005, 2011). Podobně ovšem začínal i nacionalismus v momentech svého úsvitu – pastor Herder, zbožný muž, jenž samozřejmě nedohlédal inferno obou světových válek, učil, že Bůh obdařil každý národ nějakými specifickými dary, které je povinen ku blahu lidstva pěstit (z řečeného je patrné, že úplně vše v dějinách lidstva se může „vysmeknout“ a že každá idea je nějakým způsobem riziková). Samozřejmě i zde lze snadno dojít k jakémusi „mačismu naruby“ – sám úsvit této tendence je u nás patrný třeba u Boženy Němcové, největší literární hvězdy na nebi rané české literatury (zatímco schéma ženy dobře/muži špatné je tu jen lehce naznačeno, ostatní schémata už jsou plně formována a neustále se opakují: venkov dobře/město špatné, Češi dobře/cizinci špatné, chudí dobře/bohatí špatně). Na většinu jevů ve společnosti lze aplikovat starou marxistickou tezi, že tenitýž fenomén byl zpočátku blahodárný, v pozdních fázích zavádějíci (o buržoazii se takto říkalo, že její úloha byla zpočátku „pokroková“, potom „reakční“). Je neveselou stránkou intelektuálů, že mají tendenci jedinou vyoranou brázdou stále prohlubovat a extrémizovat podle logiky „čím více, tím lépe“, podobně jako třeba klérus evropského středověku neustále

zvětšoval počet kostelů, klášterů i bohoslužebných úkonů až po mez, kdy scholastika řešila známé anděly na špičce jehly a tisícíhlavé sbory mničků pěly žalmy dnem i nocí – pak už mohla následovat jen reformace (blíže Ko-márek, 2012). Podobně se názorově kvádlo pohnulo od extrémistů typu O. Weiningera (blíže v ■ *Fenomén Weininger aneb Děloha a valčík*) k dalším extrémistkám typu již zmíněných A. Dworkinové (1987), C. MacKinno-nové (1987, 1989) či M. Dalyové (1973, 1978) a jejich četným následovnicím (i následovníkům) – je ostatně pozoruhodné, jak se v jejich dílech setkává extrémní libertinizmus s extrémním puritánstvím. Hlavní protagonistky této radikální zakladatelské generace byly lesbičky a podobně jako dříve filosofové i ony vzaly sebe samé a svá specifika za exemplární jsoucnost ženy a člověka obecně – opět je z osobní mytologie obecně závazná ontologie. Již zmíněná Mary Dalyová se mimo jiné proslavila návrhem redukce mužů na 10 % jejich počtu, má-li lidstvo přežít – je třeba provést „odmoření“ (*decontamination*) –, ve svém známém rozhovoru pro magazín *What Is Enlighten-ment?* Že se jedná u podobných případů o veřejný návrh gendericidy, nikoho nevzrušuje – s jakým asi zděšením by se setkal návrh na genocidu, byť celoplanetární rozsah by byl mnohem menší? Potíží je v tom, že euro-americké myšlení miluje jenom mrazivé extrémě, včetně už z módy vyšších genocidních plánů minulosti – nic jiného neupoutá vlastně pozornost (jed-ná se zřejmě o jakousi neblahou ozvu evengelijní výzvy „být studení nebo horcí, ale ne vlažní“). Sociologie dnes přes džendrismus jako svůj extrémní výběžek dělá to, co zkoušela biologie přes eugeniku v nacistickém Němec-ku – „zlepšuje společnost“, jen dosud neteče skutečná krev. Ti, kdo zasívají ve společnosti sadbu nenávisť, ať už mezi etniky, náboženstvími, společen-skými třídami či pohlavími, jsou veřejní nepřátelé a mělo by se podle toho s nimi jednat. Zkušenost ukázala, že třeba rozhořčení ze značného odírání dělníků fabrikanty v pozdním 19. století je lépe dát jen „mírnou“ formu boje za ekonomické ústupky a nepokoušet se o řešení zcela radikální – výme dobře, že pokus o etablování „ráje proletariátu“ v Sovětském svazu skončil vytvořením největšího „pekla proletariátu“ všech dob, kde byl bolševickou mašinérií proletariát odírán a ohlupován víc než kdy předtím. Toto poučení je mimořádně cenné, protože feminismus vyrůstá z podobných myšlenko-vých kořenů jako marxismus (zcela podobná je situace u mnoha misioná-řů/-ek/ obou spásných nauk – znervózuje je to, že část dělníků či žen se po zralé úvaze pod jejich prapory nehne – jak to, když jsou jejich designova-ným předvojem a vědí lépe než oni/y sami/y, co je pro ně dobré? – jmenova-li se ale do této funkce sami/y). Boj proti „patriarchátu“ se do značné míry

podobá boji proti „kapitalismu“, kapitalismu“ svou anachroničností – kdo z nás vlastně viděl nějakého „kapitalistu“ či „patriarchu“ živého? Jedná se o bizarní akademickou pošetilost, jejíž aplikaci v praxi zabránil demokratické mechanismy ve společnosti (Orwell soudil, že prostí lidé jsou moudřejší než intelektuálové a zvířata moudřejší než lidé), nebo o zárodek nové totality?

Pohled na svět, který musí mít někde obraz nepřítel, je velmi pohodlný, ba pro některé lidi i nezbytný. Vždy je zde pokusení generalizací a globálních zkratk, účinných snad reťoricky, ale v praxi zcela zavádějících. Konstatovat v pozdním 19. století, že některé židovské bankovní domy mají značné příjmy z úroků či že vlastní mnoho tištěných médií, ještě není předpojatý systematický antisemitismus – konstatování, že „mezinárodní Žid odpradávná vždy a všude zlovolně týrá Árijce a bezohledně je odírá“, už v bohaté míře či ono, zavily nepřítel v něm byl vždy bezpečně rozeznán. Muži jsou dnes v nebezpečí, že v nich extrémně feministická frakce bude podobně nepřátel spatřovat a na jejich straně bude vedení důkazného břemene, že tomu tak není, pokud to vůbec lze. Záležitost se ještě nerozšířila zcela společensky celoplošně, ale je k tomu na dobré cestě. Obraz muže jako násilníka, oplzlíka a potenciálního pedofila bývá často exponován (muž, který by se dnes chtěl stát „strýčkem“ ve škole, by byl kádrován asi tak důkladně jako zájemkyně o generálskou funkci v 19. věku). Muž a žena, kteří by se dnes dostali do soudního sporu řečneme pro nějakou kauzu *sexual harassment*, mají navzdory deklaracím o presumpci neviny podobné postavení jako ve starém Japonsku samuraj a kupec – předem už se ví, v čí prospěch se miska vah s největší pravděpodobností zhoupne, navíc se vzhledem k nedostatku svědků či písemnosti při takovýchto počinech jedná o jakousi analogii dávného obcování čarodějnic s ďáblem (nemohu zde neocitovat pasáže z dopisu člena kárné komise na jedné z našich univerzit docentovi obviněnému ze sexuálního obtěžování ještě před jeho slyšením před řečeným grémiem: „Rozhodně nemyslím, že by tu záležitost šlo řešit jinak než nějakým vašim politováním... alternatívou není přesvědčovat komisi či koho o eventuelní své nevině... s případy, sexuálního harašení se občas setkávám a je zde důsledně uplatňován princip, presumpce viny... na víc než na dobře miněné rady si netroufám.“ – co pak se to stalo s okcidentální spravedlností, ptám se?). Před nedávnem byl teprve po pracovním procesu suspendován předpis British Airways o zákazu usazování cizích dospělých mužů vedle dětí, tedy o presumpci potenciální pedoflie. Ta tu potenciálně jistě může být, ale jaký rozruch by asi vyvolala podobná presumpce s podezíráním libovolného příslušníka něja-

kého minoritního etnika z „etnický typických přečinů a zločinů“! Takzvaná politická korektnost si zakládá na údajné ochraně slabších, přičemž ti, kdo jsou za takové „menšiny“ uznáni, nemohou v podstatě jednat nesprávně, zatímco „většina“ či úředně designovaní „utlačovatelé“ jednají nesprávně vždy (při prodloužení současných trendů si lze představit, že mít penis by mohlo být jedinou podobnou jako mít v Německu třicátých let žlutou hvězdu). Tato pervertovaná logika (bliže třeba Browne, 2006) přes chvályhodnost původního záměru dnes hledá na samém kořeni euroamerické civilizace, jež tradičně stojí na svobodné diskusi a představě o objektivitě pravdy, která, byť nepřijemná, je vždy žádoucí (v této souvislosti se musí jeden každý zeptat, zda náhodou nebesa nechtějí tuto civilizaci zničit, zda je to dobře nebo zle a zda jim v tom má pomáhat – nebesa jsou ale proto nebesa, že co činí, to činí, zničila i Řím či inckou říši – nevěřme pouze tomu, že takto může být euroamerická kultura smysluplně „opravena“). Neměla by se každá myšlenka zkoumat ve věci pravdivosti, spravedlnosti a laskavosti nezávisle na parareligiózních a předem daných schématech? Politická korektnost vytvořila časem cosi jako „pevnou stranickou linii“, systém podobný náboženství, který nabízí předpřipravené emočně uspokojivé odpovědi tam, kde by mělo docházet ke kritickému zkoumání jednodlostí v našem velmi zašmodrchaném světě (intelektuálové se snadno mění v afektuály s onou příznačnou směsí ukřivdění a agresivity). Nestali se náhodou muži z tohoto pohledu už „menšinou“ hodnou obzvláštní ochrany? Či na ně bude aplikována logika o kolektivní a historické vině („Za deset tisíc let patriarchátu budete trpět!“), která nadělala v dějinách takovou paseku („Tumáš, Kohn, facku, vy jste nám ukřizovali Pána Ježíše!“)?

Z každého zajímavého a oprávněného postřehu se stává obłudnost, je-li konsekventně aplikován: nepochybná neveselá skutečnost, že v každé společnosti je spravedlnost tak trochu „třídní“ a misky vah se nachylují k těm, kdo mají peníze či moc, se stává zhoubnou, rezignujeme-li v jednom každém případě na obtížné hledání pravdy ve snaze o alespoň jakous takovou objektivitu – pokud předpoklad o „třídnosti“ justice přijmeme za svůj, jsme u zločinných prokurátorů Vyšinského, Urválka a Freislera. Jsem dalek chápat „objektivitu“ přírodních věd tak mechanicky a nerefektovaně, jak jejich provozovatelé často činí, a několikrát jsem psal o sociomorfním modelování v biologii, preformující zčásti optiku našeho vnímání živé přírody podle struktury společnosti a jejího fungování (Komárek, 2004, 2008b). Opačný extrém, oblibený u humanitních a sociálních věd, totiž že vše se odehrává jen ve světě jazyka a sociálních vztahů a mimo ně nic není, je však neméně

zhoubný než slepý „objektivismus“. Představa, že v lidských myslích se odehrává všechno a mimo ně nic, je stejně zvrácená jako pohled, který by jim upíral vliv na chod světa (americký fyzik A. Sokal, známý svou „aférou“ / Sokal, 1996/, kdy do renomovaného časopisu *Social Text* poslal konfuze nabubřelý a intelektuálními ornamenty ozdobený článek o historické, sociální a džendrové povaze matematických a fyzikálních pravd a tento byl nadšen přijat a otištěn, chtěl demonstrovat slepou uličku, do níž americké uvažování v tomto oboru zapadlo – po jeho soudu nemůže levicové myšlení rezignovat na koncepci objektivitu). Pokud biologie ve svých extrémních formách redukuje vše na rozmnožování a geny, redukuje extrémní pohled v sociálních vědách ve foucaultovské tradici vše na moc – je to právě ořeh chov, co se už dále redukovat nesmí, podobný svatý grál jako sobecký gen! Představa, že zmocníme-li se jazyka, zmocníme se i vlády nad společností a můžeme ji libovolně měnit, je jistě lákavá, ale „tíže objektivitu“ se jejímu běsnění staví v cestu. Málokdo psal o vztahu jazyka a moci tak zajímavě jako G. Orwell a málokdo se obával perverzity a nevratnosti procesu jeho změny tolik jako on. Naštěstí se ukázalo, že přirozený jazyk, adjustovaný tisíciletími na svět v nás a kolem nás, má tužší kořínek, než se obával. Nejen jazyk německý Třetí říše, popisovaný tak suggestivně Klempererem (1947), který za dvanáct let svého „provozu“ neměl příliš času se uchytit, ale i jazyk komunismu, forsírovaný po dlouhá desetiletí, nezanechal žádnou podstatnější stopu – účastníci si ještě vzpomínají, jakou úlevou byl živý a přirozeně rostlý vyjadřovací jazyk V. Havla oproti letitému panství žvástu. Takzvaná feministická lingvistika vychází právě z těchto premis a proměnou jazyka chce navodit i změnu společnosti – nejedná se o vědu deskriptivní, nýbrž o „vědu“ normativní ve smyslu dávné marxistické teze o tom, že filosofie svět dříve pouze vykládala, teď je však mění – staré úsloví praví, že svazák je stav duše (jí proponované změny jsou mnohem radikálnější, než byly ty, o něž usilovaly minulé totality). Připomeňme ještě třeba feministickou archeologii či teologii. Posledně jmenovaná disciplína, jejíž ranější fázi představovala také už zmiňovaná M. Dalyová (1973), vyprodukovala ve svých extrémních větvích (ach, opět ty nešťastné, leč úspěšné extrémní větve!), třeba v dílech E. Sorgeové (např. 1988), i taková přesvědčení, jako že tři božské osoby jsou primárně osoby ženské: *Götting Mutter*, *Götting Tochter* und *die Heilige Geistin* (poslední slovo, cosí jako „Svatá Duška“, je obzvlášť půvabné, napsala i deset dovolení /analogně k přikázáním/ či modlitbu *Mutterunsere*/Matkonaše/). Je jistě pravda, že křesťanství (a také židovství a islám) vzniklo a dlouho se vyvíjelo v silně „patriarchální“ kultuře a podíl žen na náboženském

životě se se změnou doby může měnit. Neobyčejně prapodivný počin však představuje vydání nového překladu, či spíše reinterpretace Bible v němčině *Die Bibel in gerechter Sprache* (Bible ve spravedlivé řeči) (Bailová a kol., 2006), velmi svérázná syntéza minuciózní německé učnosti, feministické lingvistiky a extrémní protestantské teologie. Jedná se o „přebásnění“ textu Svätých písem, vzniklého nepochybně v „patriarchátu jako řemen“, do „moderní“ podoby údajně všude tam, kde to okolnosti dovolují, ve stylu „apoštolky a apoštolové“. Takto by bylo možno Písmo svaté jistě inovovat i technologicky („amen, amen, pravím vám, kdokoli se nepřipojí k mému serveru, nevstoupí do království nebeského“) – i Juda, kladivo na nepřitele Páně, by mohl mít třeba minomet. Postupně by bylo možno adaptovat tímto a ještě radikálnější způsobem všechny klíčové texty naší civilizace: třeba *Othello*, *Afroital benátský*, by přímo volal po revizi – proč *Othello* („Otk“), není to dehonestující? Nebylo by spravedlivějším obrazem, kdyby barvy jednajících osob byly obrácené a kopírovaly tak odvěké mužské a koloniální násilí? A nebylo by lépe drastickou scénou se škracením vynechat úplně? Benáčan Otho pozve svou ghanskou přítelkyni na návštěvu a přijemně se projedou v gondole. A co teprve *Zkrocení zlého muže*... Děti si zpočátku mohou zahrát hru na nevidomou seniorku, než bude každá zmínka o slepé bábě po orwellovsku vymazána. Změna a převýchova, to je to správné slovo! Tradičně se převýchovávalo v kárných táborech...

Bývá mnoho voláno po odstranění „stereotypů“ – ve skutečnosti se však jedná o nahrazení starých stereotypů novými, „témí správnými“. Podobně ti, kdo nejvíc volají proti „sociálnímu vylučování“, by sami nejraději a nejvíce vylučovali a kádrali, ti, kdo údajně bojují proti „vytváření nepřátelského prostředí“, jeji sami nejvíce vytvářejí – dá jim naše společnost příležitost, či lépe řečeno, kdo je v jejich rozletu zarazi? Mao, zářný vzor mnohých, soudil, že nejtěžší a úplně základní je změnit vědomí lidí – vše ostatní pak jde samo: co by asi říkal tomu, že „jeho“ Čína je dnes kapitalističtější než Spojené státy? Zapomněl na další východních dialektických moudrostí, a sice že všechno lidské konání se zvrátí ve svůj opak. Každý tlak budí ve společnosti protitlak a paralelně k feminismu se objevuje ve společnosti i tzv. maskulismus (*masculism*) jako reakce na něj (např. Farrell, 1993) či studie sledující rostoucí misandrii (např. Nathanson a Youngová, 2001, 2006).

S feminismem úzce souvisí tzv. *gender studies*. Klíčové slovo *gender* (v této knize v počestné formě *džendur*), znamenající původně gramatický rod (fenomén, jehož má angličtina jen mizivé náznaky), je zde aplikováno jako opositum ke slovu *sex*, tj. matrikovému pohlaví určovanému podle

vnějších genitálií – může jich být ve společnosti i více (třeba už zmiňovaní berdašové) a nemusí nutně, třeba v případě transsexuálů, spadat v jedno s pohlavím biologickým. Termín původně zavedl americký psycholog J. Money (1921–2006) ve své práci z roku 1955. Zastával názor, že džendr je vytvářen sociálně zhruba do druhého roku věku dítěte, přičemž biologické pohlaví není rozhodující (např. Money a Erhardt, 1972; Money, 1995). Paradním příkladem měl být chlapec jménem Bruce Reimer (1965–2004), později zvaný „křestním“ jménem Breda a nakonec David, který přišel při obrázce v 8. měsíci života nedopatřením o penis a byl na Moneyho radu hormonálně léčen a vychováván jako dívka (Money, 1975). Z kauzy vzniknul skandál, kdy se nakonec ukázalo, že navzdory Moneyově triumfální interpretaci se dívka nestal, cítil se ve své roli nešťastný, nakonec se vrátil k mužské identitě a v posledku sešel ze světa sebevraždou. Případ názorně ilustruje celou atmosféru kolem džendrových studií – co by bylo ve skutečnosti zajímavějšího, než nepředpojatě zkoumat podobnosti a rozdíly mezi pohlavími v průběhu jejich geneze – vzhledem k tomu, že se ale dopředu ví, jak se věci mají, jedná se o jakousi moderní analogii lisenkismu: svět se nezkoumá takový, jaký je, ale takový, jaký „má být“. Následné generace džendristů dokonce zastávají názor, že džendr je věcí svobodné volby. Nu, i taková věc jako změna identity národnostní, mnohem jemnější posun, je záležitostí krajně pracovní a sotva bezvýtku uskutečnitelnou (sám jsem zkoušel). Hranice lidského subjektivního voluntarismu dobře ukazuje třeba šaman posedlý duchem jestřába, který by měl být z tohoto hlediska dokonalem jestřábem: může sice mávat rukama a vydávat různé skřeky, nikdy se ale nevznese a koroptev nechytí – těm, kdo jej nepoučení sledují z vnějšku, se jeví jako blázen.

(Převládající složka džendrových studií ovšem jen organizuje a monitoruje, do jaké míry napodobování mužské etologie ženskou částí populace už pokročilo – typické je, že ani toto se neděje většinou „v reálu“, ale analýzou médií: jen trochu přehráno, v monitorování, zda se slovo „žena“ vyskytuje v novinách častěji ve spojení se slovem „kuchyně“ nebo se slovem „moc“.) Takovéto přesvědčení je těžko označit jinak než jako náboženské a bylo by to také v pořádku: jako náboženské lze označit každé tvrzení, které nemá oporu v každodenní zkušenosti a předpokládá, aby se v ně uvěřilo: existence ráje a pekla, života věčného, reinkarnací, beztrždní společnosti po vítězství proletářské revoluce atd. Pokud by se celé hnutí takto chápalo, bylo by těžko co namítat, ale většinou se chápe jako „věda“ – nu, je to věda asi taková jako křesťanská *scientia sacra* či muslimský *ilm*, v zásadě systemizovaná ideologie. Staré úsloví praví, že „co se bábě chtělo, to se jí zdálo“.

SOMURAK FEMININITY

Je iluzorní si myslet, že v krizi je pouze maskulinita – paralelně probíhá v euroamerické společnosti krize obou principů, byť se to tak na první pohled nejeví. Dá se říci, že došlo k jakési mixáži vlastností obou pohlaví či, lépe řečeno, principů *jin* a *jung*, která se postupně stává obecnou normou (soutěživost a kompetitivnost se přitlumila a přesunula z bitevních polí na pracoviště, zato se rozšířila celoplošně, naopak přebalování kojenců, jsou-li jací, se také stalo všeobecným). Přítomná doba zcela nivelizuje i jiné rozdíly mezi lidmi, například stavovské, ale i mezikulturní a regionální, či se tak alespoň tváří – „nebude už urozených a neurozených, bohatých a chudých, vzdělaných a nevzdělaných, zdravých a nemocných, mužů a žen“ (pravým opakem by zde byla stará Indie, která se v kastování, třídění a hierarchiích zcela vyzívala). Marxův dělník budoucnosti, který poté, co nějakou dobu obráběl, si jde číst Platóna nebo na hon, by dnes už byl dobře myslitelný, po pravdě řečeno však neznám nikoho takového (Rádliův někdejší bonmot o budoucím všeobecném šlechtictví se v podobě našeho bohatství a možnosti jistě naplnil – dostavilo se ale také všeobecné nevolnictví: fatální závislost na jiných, neuspokojivá, ohlupující a neustálá práce, vulgární a jalové závavy po ní). Výrovnávají se i některé rozdíly mezi kulturami – Asie hlítá evropské inovace a Evropa si čte o indických či čínských myšlenkových systémech (vůči islámskému světu, uchovávajícemu tradiční roli obou pohlaví, naopak nastává polarizace). Není vcelku náhodné, že Číňané slaví v dnešním světě takové úspěchy – jejich pohlavní dimorfismus je menší v tělesné a duševní rovině nežli náš a kdysi byli se svou tichou nenáročností, copánky a prádelnami terčem posměchu kalifornských mačů. Těm teď skláplo. Ale i z mentality tamějších zlatokopů se cosi rozšířilo do celé populace, včetně její ženské části: nejdůležitější je osobní vyniknutí za každou cenu, byť už ne intenzivním rýzováním, ale excesivní prací a asertivitou. Stát se sebevědomě-dynamickou manažerkou je vrcholným snem, jehož lze dosáhnout. Takovéto fungování je pohlavně intermediární, se zvláštní směsí agresivity a krotkosti – jeden alžírský šejk, kterého Francouzi ještě za koloniální éry přemohli a přivezli do Paříže „vidět civilizaci“, byl dotázán, co jej nejvíc ohromilo: odpověděl, že tolik dospělých mužů úplně beze zbraně. (Druhou pozoruhodnou vlastností těchto „nových lidí“ je nespecializovanost: švec šije boty a hoblouvat neumí, manažer/ka či *public relations* odborník/ce působí dnes ve výrobě deodorantů, zítřa ve správě univerzity a pozítří v misijním programu.) Jako společenský ideál se prosazuje androgynita, mateřství se

stává čímsi dehonestujícím, dobrým tak pro ty, které se už nehodily vůbec k ničemu jinému (je dobře poznamenat, že všechna náboženství a jim podobná hnutí, která se stavěla principiálně nepřátelsky k rozmnožování, například gnóze, brzy vyhynula). Je to jistě pohled, jenž velmi rozšiřuje individuální svobodu, kterou si vepsala euroamerická společnost na svůj prapor, při konsekventním uplatnění jí však kope hrob – co je dobré pro jedince, pro společnost takové už být nemusí – to jen hobbesovský pekař, ženoucí se za osobním ziskem, slouží i společnosti: v našem případě to neplatí.

Zmizely ženský svět, lemovaný porody a nezřídka i úmrtím dětí, naplněný krví, mlékem a plodovou vodou, si jaksi bytostně žádá vykoupení, a tudíž není divu, že ženská zbožnost byla tradičně větší mužské. Dávna bez hříchu počatá dívka ze Středního východu, předmět adorace mnoha generací, která po podivném supranaturálním oplodnění odevzdaně odpoví „Jsem děvečka Páně“, se rozhodně nejeví být příkladem k následování. Ač je hellelem doby zrovnoprávnění žen, vztahuje se tento požadavek jen na výše zmiňované intermedie bytosti, byť s příslušným pohlavím v občanské legimitaci – ženský princip jako takový, to, co odpovídá čínskému *jin*, je tvrdě pošlapáván a vysmíván jako nikdy předtím. Protože celá civilizace našeho typu a zejména vědotechnika ji řídící je typicky jangová, založená na jednoznačnosti, rozhraničení, oddělení, rozhodnutí (kde je to lépe vidět než v počítačích?), jinový princip ze své povahy utiskuje a zneuzívá a jeho osud se z hlediska civilizace tohoto druhu zdá strašný a hnusný zároveň (zajímavě to antcipoval už A. Huxley v *Konci civilizace* (1932) – „představte si, že byste měli živorodou matku!“, fuj!). I ženská část populace se pak začíná lekat a štítit jinového principu v jeho otevřené, čekající a v zásadě všanc vydané a seobeobtěvující se podobě (nerozšířilo se ale náhodou toto vydání se všanc a seobeobtěvování plízivě na společnost jako celek?). Zároveň dochází k neobyčejně brutálnímu vykořisťování téhož principu v moderním zemědělství a jeho velkochovech domácích zvířat s „nosnicemi“ či „dojnicemi“, jak znějí „hygienické“ kryptonymy ne nepodobné Klempererovu LTI – jazyku Třetí říše – je dobré si připomenout, že krávy a slepice, takto příkladně matky zvířecí říše, bývaly i objekty uctívání mnoha předkřesťanských kultů, nikoli jen objekty posměchu.

Čekání mírně vlhkých a mírně vysunutých květních blizen je řečeného principu *jin* asi nejlepší ukázkou – „průsvit“ nastane v každém případě; i při marném čekání, i při opylení, po němž dojde k metamorfóze, „spotřebování“ a v zásadě zničení ženských komponent květu při tvorbě plodu. Podobně je tomu i s dívčí krásou v tradičních společnostech: v té přítomné by

bylo obecným přáním ji zakonzervovat nastalo – ideál nikdy neuvadnoucího a nikdy neoplyteného květu. Princip *jin* symetrickou kooperaci z povahy věci téměř vylučuje, lze jej jen zneužívat, nebo adorat, přičemž v některých kulturách (neolit) převládala druhá řečená cesta, v některých (ta naše) první. V době všeobecné adorace jangových kvalit (snad kromě málo seberefektované činnosti státu) se *jin* stahuje do nenápadnosti – pracovní podřízenosti, drog, fantazií (do určité míry do tohoto řádu patří i televize s jejími novelami) a alternativní medicíny – jak už bylo řečeno, o rehabilitaci jinové komponenty se bralo i hnutí *New Age* se svým důrazem na změněné stavy vědomí, cykličnost, mizení atd. (Capra, 1982). Podarí se ženský princip v naší kultuře udušit docela?

ISLÁMSKÁ ODBOČKA

Je pozoruhodné si přečíst, jak vnímali návštěvníci z přelomu 19. a 20. století islámské země – většinou jako něco starobylého a koloritního, ale v podstatě roztomile komického a v žádném případě ne ohrožujícího (ve stejné době byl například Tibet vnímán jako říše krutá a věrolomná). Nynější chápání islámu a jeho panství téměř jako říše dáblův ukazuje zajímavý posun v chápání světa, tím spíše, že islámský svět se kromě určité modernizace a náboženského obrození zase tolik nezměnil. Islámské země si v zásadě uchovaly sociální struktury zhruba z dob našich pradědečků (odhlédneme od polygynie, v praxi stejně jen sporadické), která se nám kupodivu nezdá démonická, ale roztomile starodávná. Byť i minulost si za stěny harémů promítala různé pikantnosti a brutality, spíše mechanismem vlastní projekce, dnes je burka (dodejme, že úplně zahalování tváře nemá v Koránu oporu a je i v muslimském světě zcela minoritní) a to, co je za ní, v západním světě symbolem vši hrůznosti a předmětem rozmanitých právních „tahanic o šátky“ (zde najednou končí tolik proklamovaná tolerance a vstřícnost vůči cizím kulturám – místo Mozartových oper si sice už dávno přejeme slyšet subkventoriální bubnování, ale šátky nám nikdo do školy nosit nebude...). Libivě-dojímavé knihy typu Mahmoodyové *Bez dcerky neodejdu* (1991), ličící vzájemné nepochopení různých kultur, poněkud zastírají, že i u nás ještě před sto lety připadaly děti po rozvodech, tehdy řídkých, téměř automaticky otci a nikdo o tom nepřemýšlel – dnešní evropská situace v této věci je stejně asymetrická a mechanická jako ta islámská, rozvádí se ovšem, jak už zmíňeno, kolem 50 % všech manželství. Například iránská společnost, v níž jsem

strávil několik měsíců a která slouží k projekování všech hrůz, je poněkud jinak strukturována než naše – „koedukovaná“ není téměř nic: snad jen ve zdravotnictví jsou obě pohlaví zaměstnána „smíšeně“. Rozděleny jsou nejen záchodky (nad touto segregací se u nás kupodivu nikdo nepohoršuje), ale i dopravní prostředky, školy (i ty vysoké mají posluchařnu přehrazenou skoum lékařkou, redaktorkou ženského časopisu, učitelkou v dívčí škole, režisérkou filmů pro ženy, ale také třeba manažerkou u „ženské“ továrny na koberec. Dráhy obou pohlaví se prolínají prakticky jen v rámci rodiny (dopřejme, že islámské zákonodárství také zakazuje nošení šatů typických pro opačné pohlaví). Naprosto nemohu říci, že by Peřánky působily přepadlým a sklíčeným dojmem – tolik veselosti jsem u nás nezažil. Kdo pobýval v islámských zemích delší dobu, záhy pochopí, že tam zůstalo něco, co se v evropské civilizaci již skoro vytratilo: důvěra v nějaký transcendentální rozvrh světa, z níž plyne také absence neustálých strachů z budoucnosti a katastrof, kterou není komu odkázat a která končí vyhytnutím? Není to, co si nezádá dědiců, v zásadě pro kočku? Euroamerické úsměšky nad tím, jak hloupá islámská společnost prodělává na tom, že polovina obyvatelstva nepracuje a stará se o děti, záhy ztuhnou na rtech – pokud všichni workoholicky pracují, společnost pomalu mizí. Někdo ve společnosti se majoritně o potomstvo starat musí: mohla by to být v té naší mozaika z obou pohlaví, nebo by se dokonce mohla tradiční situace revertovat? Jako jungovského stínu se dnes děsíme něčeho, co ukazuje naši situaci jen o zhruba sto let nazpět. Nejčastějším „křestním“ jménem, které dnes dostávají chlapečkové v německých porodnicích, je Muhammad. Vláda molláhů a vláda džendristických experimentů by byla sice podobná co do formy, ale rozdílná co do důsledků: první zajišťuje trvání společnosti, druhá ji vytrhává z kořene. Nebudou jednou evropští muži tradičnějšího ražení konvertovat k islámu, jak to prorokuje třeba Michel Houellebecq ve své *Možnosti ostrova* (2005), dosti otřesné postmoderní vizi, jak by mohla Evropa dopadnout?

VYVANUTÍ ANEB MEDITACE V PAVILONU MOTÝLŮ

Veliký Gautama Buddha už před věky vyslovil tezi, že *tršná*, „žízeň po životě“, je zdrojem veškerého utrpení. Chtivost a dychtivost, se životem nut-

ně spojené, také nutně vedou k frustraci a nenaplnění či naopak přesyacení a ošklivosti, k trápení, které se od života nedá oddělit. Cílem jeho následníků je vyvázat se z koloběhu životů, kde po každé smrti v úzkosti, bolesti a někdy i hněvu následuje další vášnivá a bolestná inkarnace. Cílem je *nirvána*, vyvanutí, vyhasnutí všech tužeb a vsí novotvorby, tělesné i duševní, blažené znicotnění. Proto cesta k řešení životních tráblů nevede přes násilí a smrt jiných, ba ani skrze sebevraždu – namísto blaženého vymizení vede smrt z vnějšího zapřičinění k rozbouření hladiny světa a k „zasvinění karmy“, ze světských důsledků třeba u pozůstalých křízni po pomstě. Jen ti, kdo byli ublahobytí, vymizí a vyvanou pokojně. Evropská kultura na rozdíl od Asie vždy zdůrazňovala, že být je lepší než nebytí, byť toto volání zesiluje až směrem k novověku: poměr k rozmnožování se lepší od buddhismu přes křesťanskou ambivalenci až k islámskému a novověkému nadšení. Chóry řeckých tragédií ještě nezdržka opakovaly tezi, že lepší je se vůbec nezrodit, a středověcí kazatelé zdůrazňovali marnost světských věcí a přednost ti panenství před manželstvím, představujícím jen nouzové východisko pro lidskou chlípnost. Ač v teorii křičí evropská tradice „Život! Jsme pro život!“ a všude rozmisťuje na místo v reálu skoro vymizelých děti alespoň jejich obrazy s nějakou citově vyděračskou douškou („Tak pomozte přece dětem!?“), v praxi v podstatě pracuje plnou parou ve směru vyvanutí – fenomén takového protiběžnosti slov a činů není nijak vzácný a souvisí nějak s psychickou kompenzací: i krvaví konkvistadoři se denně modlili k Panně Marii, mírně a laskavě, inkvizitoři praktikovali lásku k bližnímu jeho napínáním na skřípec atd. Není ostatně novodobý výbuch pedofilie či alespoň zájmu o společností o ni dán tím, že se děti stávají čímsi vzácným, ochraňovaným a „vyšampónovaným“, zatímco v Dickensově Anglii, hemžící se hejny zanedbaných nedospělců, byla sexuální idolem dospělá dáma z vyšších kruhů? Bujení se už oceňuje jen na netělesné, nejlépe virtuální rovině – bujení ekonomiky a trhů, textů, obrazů, formulářů, úvěrů, na rovině tělesné se pomalu stává čímsi odporným. Nejde jen o reprodukci – z vlastního pachu a pachu bližního bychom se bez deodorantů pozvraceli. Kolem každého z nás bude brzy plocha svobody tak velká, že se s jinými v blízkosti nesnese.

Představíme-li si třeba selský statek před dvěma sty lety, tj. za napoleonských válek, vznikem i zánikem se to tam jen hemžilo – celé hejno dětí se popelilo na dvorku a řekněme právě utloukalo ptáčky vybrané z hnízda. Jeden z jejich sourozenců zároveň umíral na nějakou infekci a nejstarší bratr nedávno padl ve válce, zplodiv ještě nedaleko fronty nelegitimního potomka. Hospodyně, sama gravidní, zadržovala slepici, jiná slepice ovšem už seděla

na vajíčkách. Hospodář právě kdesi v skrytu sváděl, či z dnešního hlediska spíše znásilňoval, některou z děveček. Nebylo zcela jasno, zda táhnoucí armáda statek, celý dřevěný, nevydrancuje a nevyzpálí do základů a zda jeho obyvatelé stěží zachrání holý život. Po uplynutí dvou set let skýtá tentýž grunt zcela jiný obraz: na tomtéž půdorysu stojí zděná, vzorně upravená stavba zdobená pelargóniemi, majitelé, v jedné linii snad potomci těch původních, pracující a žijící ve vzdáleném městě, sem zajíždějí jen na víkendy. Jsou dosud bezdětní, ač jim už pomalu táhne na čtyřicítka, zato vybavení dvěma psy, kteří se těší soustředěné veterinární péči, ale jsou sterilizováni. Nic nevzniká ani nezamíká, vše jen, pokud možno co nejdéle, trvá. Odpráhnutím rozmnožování od sexu antikoncepcí a zajištění ve stáří od rozmnožování sociálním státem se stává z reprodukce privátní rozmar, stojící v cestě seberealizaci a konzumu – snad tak jedno dítě „pro radost“ (proti tomuto trendu by snad působilo jenom přidělovat jednotlivým penzistům nad zce-la minimální penzi určité procento z platů jejich dětí). Situace v souvislosti s penzijním systémem je podobná té, kdy by plat brali všichni, ale pracoval by jen ten, koho to navzdory strážním těší. Mají-li rodiče vůči dětem spoustu povinností a děti vůči nim žádné, je radou rozumu si do domu nenasažovat nepřítel, který je sice pár let sametově roztomilý, ale další čtvrt století nás komanduje, obřezuje a vysává. Naštěstí jej příslušné pilulky odpuzují stejně spolehlivě jako repelent ovády. Není už zmiňované neproblémové zatáčení homosexuálů do majoritní společnosti a jejich v zásadě oslnivá kariéra z psanců ve vzorné občany dáno tím, že lépe, byť někdy nedobrovolně ztě-lesňují ideál přítomné doby – bezdětnost tak nanejvýš s pejskem? Jako by se svérázným způsobem naplňovalo proroctví sv. Jáchyma z Fiore o „třetím věku“ Ducha svatého, vyznačujícím se mimo jiné všeobecným mmišstvím (nenechme se mýlit, mnichům, zejména buddhistickým, nešlo primárně o potlačení sexuálních radovánek, ale o potlačení proliferace, děsivého bujení všeho živého). Není samozřejmě vyloučeno, že rozmnožování by se mohlo dostat znovu „do módy“, ač znevýhodňováno, jako třeba mluvení a psaní v češtině za národního obrození, což také bylo zdrojem trablů a mikro-prospěchu – pravděpodobně to však není.

Vždy jsem přemýšlel, proč vlastně tolik současných nauk typu džendris-mu a různých sociálních aktivismů, dbajících v prvním plánu o práva jednotlivců až po nejzazší mez, popírajících veškeré rozdíly mezi lidmi a snažících se o krajní formalizaci všech vztahů mezi nimi, hledá na samém kořeni společnosti a při své důsledné aplikaci vkrátku povede k jejímu vymizení úplným rozpadem rodin a zastavením plození potomstva, které shledávají zcela mi-

mořádně ujařmujícím a v podstatě zahanbujícím (je také vždy povážlivé, když společnost ještě jakž takž funguje jen díky tomu, co se chápe jako před-sudky a nežádoucí přežitky minulosti – podobně nebyl za minulého režimu chleba díky genialitě marxistických vůdců, ale díky zbytkům rozumu některých zemědělců a pekařů). Podobně jako kolonialisté kdysi naplňovali sny o civilizaci, naplňují tyto sny o vyvanutí – nejdřív se ostatně musí v rámci boje proti životní bujivosti učinit jedno, pak teprve druhé: nejdřív vymýtit prales, pak i lidi. Nejsou protagonisté takovéhoto konání vlastně nevědomý-mi naplňovateli odkazu Osvíceného, kteří se snad domnívají, že podporují život a jeho rozvoj, ve skutečnosti však slouží Velkému Vyvanutí? To, že lidé, podobní slepým pavoukům, sprádají síť, o jejíž povaze nevědí v zásadě nic či soudí pravý opak, je jev historicky častý a lidská konání se tradičně překlápí ve svůj opak. Zda život je „dobrý“ či „zlý“, žádoucí či nežádoucí, je otázka ožehavá a překlopením obvyklé optiky jej také lze vnímat ne jako div, ale jako „chorobu hmoty“, působící bujení, bubření, boj, bolest, smrt – páv by se pak jevil jako obzvlášť pěkně vybarvený vřed na tváři světa, život ostatně vytvoří se stejnou grációzností nejděpornějšího parazita stejně jako rajku. Život je vlastně také stav, kdy to nejhorší je vždycky ještě před námi. Člověk je tohoto procesu v dobrém i zlém nepochybně korunou. Kéž jsou všechny bytosti šťastné, praví staré tibetské úsloví. Jenže, mohou být vůbec? V pavilonu motýlů v melbournské zoo, vybaveném květy, krmítky, živnými rostlinami a klimaticizací do podoby „motýlího ráje“, jsem si položil otázku, zda jsou tam motýlkové šťastní. V první generaci možná snad ano, z čtených nakladených vajíček se líhne spousta housenek a chtivě se vrhá na listy živných rostlin. Už v další generaci nevíme, kam s nimi – problém zná každý, kdo v jakž takž vyhovujících podmínkách choval alespoň morčata. Kdo chce životu udělat dobře a dá mu vše, co si přeje, zejména potravu, docílí toho, že bují a množí se, zároveň vyvstávají ale stále nové potřeby (u lidí i kvalitativ-ní) – bytosti chtějí víc, jsou opět nešťastné. Zatímco přebytečné motýly snadno vyženeme a přenecháme jejich osudu, s lidmi je to jiné – v roce řecké 1840 byla situace u lidí v Evropě podobná, a rozmanití Malthusové si lámali hlavy, co s překotně se množícími chudáky udělat. Z dnešního hlediska nepochopitelná lhostejnost britských elit při strašlivém hladomoru v Irsku v letech 1847–8 se podobala úlevě těch, kteří s radostí konstatují, že populační gradace škodlivého hmyzu konečně dospěla do stadia zlomu. Také bychom v této době prudkého populačního bujení uviděli neskonale více utrpení ve zcela nezakryté formě, nežli vidíme dnes. Civilizační proces pomalu ale jistě pracuje ve směru omezení násilí a přírodního výběru (ten nakonec

zůstává hlavně v tržní konkurenci a v posledku ani v té ne) – k tomu nejzá-
sadnějšímu zlomu došlo už v období neolitické zemědělské revoluce, nikoli
v posledních desetiletích. Civilizované poměry se nepochybně významnou
redukcí násilí vyznačují a „ušetřené kapacity“ mohou být využity pro civili-
začně-kulturní práci a spolupráci. Pokusů založit společnost na všeobjíma-
jící lásce byla v minulosti celá řada, nejradikálnější a nejvíce do praxe uve-
dený experiment představovala asi stará Indie se svým principem *ahimsá*,
neublížování či neintervenování. Od tohoto stavu se přítomná doba liší dvě-
ma aspekty: Indie neznala jinou kontrolu porodnosti než úplnou pohlavní
abstinenční, rovněž neznala obsedantní nutkání o každého „pečovat“ – jen
bránila aktivním zásahům do jeho osudu (máloco lépe ukazuje rozdíl mezi
britskými koloniálními pány v době vrcholu této éry a jejich indickými pod-
danými než jídelníček, extrémně masitý proti extrémně vegetariánskému).
Potíž je ovšem v tom, že život s sebou nese i při vši šetrnosti určité penzum
utrpení i určité penzum barbarství: oboje vidíme na osudech a počinech ma-
lých dětí i nejbližěji chráněných a vedených. I u těch nejvíce milovaných
a opečovávaných je život lemován pláčem a pocity úkornosti, i jejich činy
a nápady jsou zpočátku velmi „nesalomní“. S trochou nadsázky lze říci, že
z historického hlediska krátce poté, co mizí bití dětí jako společenský feno-
mén, mizejí také děti jako společenský fenomén. Obvyklý liberální argu-
ment podporující potraty je ten, že včas ničí takové děti, které by měly špat-
né, nebo alespoň ne optimální podmínky k životu a „trpěly by“ – při zcela
konsekventním uplatnění tohoto principu by se tak muselo učinit se všemi,
protože všichni trpí (i konsekventní ochrana zvířat před špatným zacháze-
ním nakonec vede k závěru žádná nechovat). Kdo nechce vůbec trpět, ne-
může striktně vzato ani žít. Nedělá civilizace vlastně dobře tím, že nechává
lidi pomalu vymizet, že je „nechává nenarodit“? Nebylo by i motýlkům lépe,
kdyby vajíčka, z nichž se měli vyklubnout, nebyla nikdy nakladena? Není ký-
ženým cílem vyrovnání všech rozdílů, na němž pracujeme, cosi analogního
„tepelné smrti vesmíru“ po vyrovnání všech tepelných gradientů kousiček
nad absolutní nulou, stavu, kdy už nebude změň? Nacismus jako hnutí svou
podstatou drsně antivilizaci a barbarské (v původním slova smyslu) mu-
sel vymizet, protože podporoval život v jeho barbarské nevázanosti a buji-
vosti, v podobě vznikání a zanikání, často násilného (hojně se obíral záměr-
ným množením jedněch a vražděním jiných) a produkoval tak „karmické
vlny“ nebyvalého rozsahu, nikoli jeho uchování a postupného vyhasíná-
ní (protikladem života není vlastně smrt, zejména ne násilná, ale neživotí,
vyvanutí, vymizení).

Potíž je ta, že jistou minimální hladinu „barbarství“ civilizace potřebu-
je, aby se vůbec udržela v chodu – vzpomeňme konečně na „barbarskou
vitalitu“ prvogeneračních vzdělanců a podnikatelů. Každý vznik člověka
vlastně na sobě má určité rysy nechutnosti, drsnosti, násilí (tak se sex napří-
klad dětem často jeví) a z hlediska fétu a dítěte vůči rodičům i nespravedli-
vosti a parazitace. V současné Evropě, která na cestě k vyvanutí urazila veli-
ký kus, už vnitřní zdroje „barbarství“ prakticky došly a musí být „dováženo“
spolu s imigranty z venku, zejména z islámských zemí (podobně jako se svět
polarizuje v tolika jiných aspektech, polarizuje se i v dimenzi rozmnožová-
ní-vyhasínání). Takovýto svět nás pak svou kombinací relativní brutality
a životaschopnosti děsí, jako vše, co jsme mivali a postupně ztratili (ozdob-
ná plemena psů, opečovávaná zástupem veterinářů a dodavatelů konzerv,
na tom nejsou zásadně jinak). Ve „žluté“ Asii nastoupil naopak proces zce-
la podobný jako v Evropě, jen ještě zásadněji urychlený – obrovská exploze
ekonomického bujení je poháněna energií získanou rozkladem tradičních
rodinných a sociálních vazeb: že se v rámci překotného konzumního budo-
vání rozkládají rodinná pouta, je v posledku asi tak překvapivé jako skuteč-
nost, že v tendru prudce jedoucí lokomotivy ubývá uhlí. Jak už řečeno, ký-
žený workoholismus je možno rozvinout teprve poté, co není nutno s velkou
energetickou investicí opečovávat tradiční rodinné vazby – proto se také pře-
ba tradiční muslimská společnost jeví být příčinlivá jen mámě. Je ostatně po-
zoruhodné, že novověká Evropa či její myšlenkoví dědicové typu Atatürka,
Čojbalsana či čínských vůdců mezi Maem a dneškem nesnesli, aby někdo
„vyhasinal“ jinak, třeba prostřednictvím křesťanského a buddhistického
klášternictví, ale musí to činit právě naznačenou pracovní-konzumní ces-
tou a roztáčet její mlýny, byť konečný výsledek je tentýž. Takovýto systém,
aby se vůbec udržel, musí neustále nasávat lidi „z venku“ a spotřebovávat je
jako palivo, zároveň se tím však také mění. Města takto žila na úkor okolního
venkova dávno, ale dnes proces zasáhl celé obrovské regiony a možná už
brzo nebude kde rabovat – prales mimo nás i v nás se celoplanetárně mimo-
řádně tenci.

Je či není pokojná sebevražda, či lépe řečeno pokojné vyvanutí, jež euro-
americká civilizace právě provádí, projevem vyšší buddhistické moudrosti,
být nevědomé?

Vyvanutí se zdá být už blízko. Bude pokoj...

V současnosti velmi emocionálně řešená otázka, zda rozdíl mezi pohlavími jsou dány „geneticky“, nebo „výchovou“, představuje vlastně pseudo-problém, jako mnoho podobných „klíčových“ otázek v dějinách – rozdíl a podobnosti mezi různými kulturami ukazují, že geneticky determinovaná báze celého jevu je „dolaďována“ sociálními vlivy – je-li tato míra značná či ne, je spíše otázkou úhlu pohledu. Z biologického hlediska představují muži, jejichž souhrnnou etologií a „přírodopis“ kniha podává, v porovnání se samci ostatních druhů primátů výraznou evoluční inovaci, která jim umožňuje pomocí vzájemného poněkud ambivalentního emočního zesílení kolektivní lov či válčení, v pozdějších civilizizačních fázích i kolektivně organizované intelektuální činnosti. Právě mezimužské citové vazby jsou fenoménem, který není současná společnost schopna reflektovat a který je velmi hluboce tabuizován, alespoň v jiné než čistě sexualizované podobě (postfreudovský svět spatřuje všechny emoční vazby vždy jako zjevně či skrytě sexuální). Po excesivním vyvrcholení maskulinity na společenské úrovni v pozdním 19. století následuje po hlubokém traumatu první a druhé světové války metamorfoza evropského státu z drsného, agresivního a velitského *Vaterlandu*, žádajícího v posledku i život, v mateřský, všestranně pečující a v mnohém dusivě infantilizující *Mutterland*, neschopný svým dětem v ničem říci ne a v posledku sotva schopný i obrany (je pozoruhodné, do jaké míry se z reálných mužů a žen mohou tyto rysy přenést na instituce, v novověku stále bytníci). Byl-li *Vaterland* primárně nebezpečný jiným, je *Mutterland* primárně nebezpečný sám sobě. Byla-li v tradičních společnostech institučně podporována co největší polarizace rozdílů mezi pohlavími (v islámském světě věci zůstaly při starém, a proto dnes budí děs a hrůzu),

stává se v posledních dekádách ideálem androgynie, jak ukazuje i stále větší společenské uznání homosexuálů, kdysi urputně pronásledovaných. Z maskulinních rysů zůstal novodobému státu, jinak lpícímu v detailech na odstranění sebemenších rizik, krom neustálé soutěživosti jen freudovský *Todestrieb*, pud k smrti, zaměřený na mnoha rovinách na sebedestrukci, či možná lépe řečeno na parabuddhistické „vyvanutí“ postupným vyhasínáním rozmnožování. Je to projevem propojení protikladů, *coniunctio oppositorum*, snu dávných alchymistů, a výrazem vyšší moudrosti říkající, že nebytí je lepší než bytí? Jaký bude další vývoj euroamerické civilizace ve stínu témat, o nichž „se nesmí mluvit“?

- Alexander G. M., Hines M. (2002): Sex differences in response to children's toys in nonhuman primates *Cercopithecus aethiops sabaeus*. *Evolution and Human Behavior* 23: 467–479.
- Anderssen N., Amlie C., Ytteroy E. A. (2002): Outcomes of children with lesbian or gay parents: A review of studies from 1978 to 2000. *Scandinavian Journ. of Psychology* 43: 335–351.
- Arenas R. (1992): *Antez que anochezca*. Barcelona, Tusquets. (Česky: *Než se setmí*, Praha, Český spisovatel, 1994.)
- Arrindell W. H., Luteijn F. (2000): Similarity between intimate partners for personality traits related to individual levels of satisfaction with life. *Personality and Individual Differences* 28: 629–637.
- Aul J. (1937): *Derviš na poušti – bucharská rapsodie*. Praha, Družstevní práce.
- Badinter E. (1992): *XY. De l'identité masculine*. Paris, O. Jacob. (Česky: *XY. O mužské identitě*. Praha, Paseka, 2005.)
- Bachofen J. J. (1861): *Das Mutterrecht. Eine Untersuchung über die Gynaiokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur*. Stuttgart, Kreis & Hoffmann.
- Bail U. et al. (2006): *Die Bibel in gerechter Sprache*. Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus.
- Bailey R. C. et al. (2007): Male circumcision for HIV prevention in young men in Kisumu, Kenya: a randomised controlled trial. *Lancet* 369: 643–656.
- Barash D. P., Lipton J. E. (2001): *The myth of monogamy: Fidelity and infidelity in animals and people*. New York, H. Holt and Comp.
- Baron-Cohen S. et al. (2007): Mathematical talent is linked to autism. *Human Nature* 18(2): 125–131.